

Міністерство освіти і науки України
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

**ДИПЛОМНА РОБОТА
НА ЗДОБУТТЯ ПЕРШОГО (БАКАЛАВРСЬКОГО) РІВНЯ
ВИЩОЇ ОСВІТИ**
на тему:
**ФОТОДОКУМЕНТИ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ
УКРАЇНИ В 10 КЛАСІ**

студентки IV курсу, групи СОІ–41
предметної спеціальності
014.03 Середня освіта (Історія)
Миронюк Христини Володимирівни
Керівник:
Королько Андрій Зіновійович
кандидат історичних наук, доцент
Рецензент:
Паска Богдан Валерійович
кандидат історичних наук, доцент

Національна шкала: _____
Університетська шкала: _____
Оцінка ECTS: _____

Члени комісії: _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичні основи використання фотодокументів у навчанні історії...	7
РОЗДІЛ 2. Методика використання фотодокументів на уроках історії України в 10 класі.....	15
РОЗДІЛ 3. Практичне впровадження фотодокументів у навчальний процес.....	27
РОЗДІЛ 4. Використання цифрових ресурсів та онлайн-фотоархівів у навчанні історії України.....	55
ВИСНОВКИ.....	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	65
ДОДАТКИ.....	73

ВСТУП

Актуальність дипломної роботи. Сучасний розвиток історичної освіти в Україні дедалі більше орієнтується не лише на запам'ятовування фактів і дат, а й на формування в учнів умінь мислити критично, аналізувати події та самостійно працювати з історичною інформацією. Саме тому вчителі все частіше звертаються до компетентнісного підходу, який допомагає школярам не просто вивчати історію, а розуміти її та пов'язувати з реальним життям.

У такому навчанні особливу роль відіграють візуальні джерела, насамперед фотодокументи. Історичні фотографії дають змогу учням побачити події минулого «живими», відчувати атмосферу певної епохи, звернути увагу на емоції людей, деталі побуту чи особливості часу. Використання фотодокументів робить уроки більш наочними, емоційно насиченими та більш цікавими для школярів, а також сприяє глибшому розумінню історичних процесів і формуванню власного ставлення до подій минулого.

Фотодокумент як особливий різновид історичних джерел допомагають учням краще зрозуміти події, явища та процеси минулого через візуальні образи епохи. Вони не лише доповнюють текст підручника, а й дають можливість побачити історію через обличчя людей, атмосферу часу, деталі побуту та наслідки історичних подій. Робота з фотодокументами сприяє розвитку історичного мислення, формує вміння аналізувати інформацію, порівнювати факти, робити висновки та критично оцінювати джерела.

Важливим чинником є також активна цифровізація сучасної освіти, яка значно розширює доступ вчителям і учням до фотодокументів. Сьогодні велика кількість фотографій, архівних матеріалів та візуальних доступна через електронні архіви, музейні колекції та онлайн ресурси. Це створює нові умови для використання фотодокументів під час уроків історії, робить навчальний матеріал більш доступним, різноманітним і наближеним до потреб сучасних школярів.

Об'єкт дипломної роботи – процес навчання історії України в 10 класі закладів загальної середньої освіти.

Предмет дипломної роботи – методика використання фотодокументів як історичного джерела та засобу формування предметних і ключових компетентностей учнів на уроках історії України в 10 класі.

Мета дипломної роботи – теоретично обґрунтувати та практично розробити методику використання фотодокументів на уроках історії України в 10 класі для підвищення ефективності навчання та формування історичної компетентностей учнів.

Для реалізації мети необхідно виконати такі **завдання**:

- висвітлити теоретичні основи використання фотодокументів у навчанні історії;
- проаналізувати методику використання фотодокументів на уроках історії України в 10 класі;
- дослідити практичне впровадження фотодокументів у навчальний процес;
- охарактеризувати використання цифрових ресурсів та онлайн-фотоархівів у навчанні історії України.

Стан наукової розробки дипломної роботи базується на аналізі широкого кола науково-методичної літератури, педагогічних досліджень та джерел. Питання використання візуальних джерел у навчанні історії достатньо висвітлено в працях українських дослідників. Теоретичні засади візуальної історії та культорології розкрито в роботах О. Брюховецької, О. Рабенчук, Є. Рачкова та О. Колястрок [1; 6; 20; 21]. Значну увагу проблемі візуального матеріалу приділено в дослідженнях Н. Житеньової, І. Мартинової, Ю. Кормарова та Ю. Малієнко [5; 7; 9; 10].

Особливе значення для компетентнісного підходу до роботи з візуальними джерелами мають праці О. Пошетун і Н. Гупан [18], у яких обґрунтовано роль візуальних матеріалів як засобу розвитку критичного мислення учнів. Вагомий внесок у розробку методики використання фотографій як історичного джерела зробили П. Мороз та І. Мороз [12–16; 27; 41–43]. Їхні дослідження вирізняються ґрунтовним аналізом інформаційного та методичного потенціалу фотографії, а

також розробкою практичних рекомендацій щодо її застосування на уроках історії, зокрема в старшій школі.

Важливі аспекти формування історичного мислення учнів засобами візуалізації розглянуто в роботах О. Горпинко [3], С. Терно [33], Г. Яковенко [35] та В. Бутко [36]. Питання інтеграції візуальних джерел у контексті історії рідного краю та використання сучасних онлайн-сервісів висвітлено у працях В. Гладун [37] та С. Ганаби [2].

Разом з тим, попри наявність значної кількості досліджень, окремі аспекти залишаються недостатньо розробленими. Зокрема, потребує подальшого опрацювання методики системного використання фотодокументів на уроках історії України в 10 класі з урахуванням профільного рівня навчання, інтеграції цифрових ресурсів та цілеспрямованого формування медіаграмотності й критичного мислення учнів. Також недостатньо вивченими залишається питання ефективного поєднання автентичних візуальних джерел з сучасними цифровими інструментами (ментальними картами, віртуальними архівами, онлайн-платформами) у сучасному шкільному курсі [2; 3; 4; 6; 8; 9; 20; 21; 22; 26; 47].

Окрему групу джерельної бази становлять підручники з історії України для 10 класу [22–26; 28; 30; 31; 34], які демонструють реальний стан використання візуальних матеріалів у сучасних шкільних виданнях. Додаткову фактологічну та джерельну основу складають цифрові архіви, онлайн-виставки та віртуальні колекції фотодокументів, зокрема онлайн-архів «Жива історія» [51], фотоматеріал до подій Української революції [53] та інші цифрові ресурси [4; 19; 47; 49; 50].

Таким чином, наявна науково-методична база створює достатні теоретичні й практичні передумови для дослідження, водночас підтверджуючи актуальність обраної теми дипломної роботи.

Методологічну основу дипломної роботи становить компетентнісний, особисто зорієнтований, джерелознавчий та інформаційно-цифровий підходи. Використано методи теоретичного аналізу, систематизації, моделювання педагогічного експерименту, спостереження.

Наукова новизна дипломної роботи полягає в комплексному обґрунтуванні методики використання фотодокументів на уроках історії України в 10 класі з урахуванням цифрових ресурсів, розробці системи завдань різного когнітивного рівня та експериментальній перевірці її ефективності.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що матеріали дипломної роботи можуть бути використані вчителями історії та громадянської освіти під час проведення уроків з учнями 10 класу, у підготовці дослідницьких проєктів, а також у процесі викладання історії України та всесвітньої історії в закладах загальної середньої освіти. Розроблені методичні рекомендації, приклади уроків та завдань можуть бути використані вчителями історії, авторами підручників, а також у системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Структура дипломної роботи обумовлена метою та завданням дослідження і складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (52 найменування джерел) та 17 додатків і 15 піддодатків. Загальний обсяг – 106 сторінок, з них основного тексту – 64 сторінки.

РОЗДІЛ 1

Теоретичні основи використання фотодокументів у навчанні історії

Тривалий час у дослідженнях візуальним джерелам відводилася другорядна роль. Це було зумовлено тим, що до середини ХХ ст. в гуманітарних науках, зокрема і в історичній науці, домінувала парадигма, яка виходила з того, що «поза текстом не існує нічого». Утім всезагальна медіалізація та візуалізація світу створили умови «повернення образу, символізму, уявного на авансцену» та викликали тенденцію переходу від тексту до символу [1, с. 154–155].

Становлення дослідницького напрямку «візуальних студій» (visual studies) у 1970-х роках ознаменувало новий етап у гуманітаристиці. Науковці цього кола не лише розширили базу візуальних джерел, а й розробили інноваційну методологію їх критичного осмислення, що дозволило вийти за межі традиційного споглядання до глибинної інтерпретації зображень [21, с. 27].

Дослідники звернули увагу на важливість використання фотодокументів у навчанні історії. Так, О. Рабенчук у своїй статті обґрунтовує роль візуального складника в сучасних гуманітарних науках, доводячи доцільність залучення таких матеріалів як репрезентативних історичних джерел. Як зазначає автор, «візуальні образи фіксують найменші дрібниці щоденного життя, у фізичній чи віртуальній формі накопичуються у великих обсягах і дають змогу дослідникові, який інтерпретує й аналізує їх мову, робити висновки щодо різних аспектів життя людини» [20, с. 29]. На думку вченого, візуальні артефакти, передусім світлини, здатні забезпечити дослідника глибшим аналітичним матеріалом, ніж традиційні текстові документи «оскільки їх мова несвідомо проговорює те, про що суспільство переважно мовчить, вона менше піддається цензурному тиску влади і, таким чином, містить менше лакун, ніж вербальні тексти» [20, с. 37].

Залучення та аналіз візуальних джерел, зокрема фотографій, на думку О. Коляструк, допомагає бачити минуле в конкретиці, деталях та динаміці. Фотографії, як вважає дослідниця, виступають своєрідними артефактами свого часу, і, як жодне інше джерело, здатні передати нам дух, атмосферу минулого,

проливаючи світло на конкретний спосіб існування людини у соціумі у сукупності її щоденних практик і ритуалів, з дрібницями побуту, зовнішнього вигляду, емоційного стану, поведінки тощо [6].

Проблемі методики використання візуальних історичних джерел, зокрема фотографії, в освітньому процесі присвячено ряд публікацій українських дослідників (В. Власов, Н. Гупан, Н. Житеньова, Ю. Комаров, В. Кришмарел, Ю. Малієнко, В. Могорита, П. Мороз, І. Мороз, О. Пометун та ін.). На думку більшості із них, використання візуальних джерел в освітньому процесі сприяє стійкості уваги, розвитку образного мислення та зорової пам'яті учнів і учениць.

Можливості сучасних освітніх технотрендів щодо їх використання в освітньому процесі для візуалізації інформації розкрито у праці Н. Житеньової, де особливу увагу зосереджена на методиці візуалізації, яка сприяє кращому опануванню матеріалу, допомагає учням уникнути хибних трактувань та забезпечує раціональну концентрацію (ущільнення) змісту навчання в умовах інтенсивних інформаційних потоків. Дослідниця зазначає, що використання візуального контенту на уроках історії відповідає запитам сучасних учнів, що зросли в умовах цифрового середовища, підвищуючи їхню зацікавленість предметом. Окрім створення позитивного настрою в класі, такий підхід забезпечує ефективну реалізацію міжпредметної взаємодії та мотивує підлітків до безперервного саморозвитку й автономного пошуку знань [5, с. 144].

Особливості використання фотографії в процесі вивчення історії в школі розглядає І. Мартинова. Аналіз світлин як історичних свідчень, за твердженням автора, сприяє не лише досягненню освітніх завдань, а й допомагає учням усвідомити свій зв'язок із культурною спадщиною та національною спільнотою рідного краю [10, с. 216–217]. Ю. Комаров у своїй праці висвітлює методи роботи з візуальними історичними джерелами, наводить їх характеристику та типологію, способи організації старшокласників під час дослідження візуальних пам'яток [7].

Дуже цінною для нашого дослідження є праця Ю. Малієнко «Теоретичні засади візуалізації змісту підручників з історії для старшої школи у контексті компетентнісного навчання» [9]. У ній розкрито нові підходи до візуалізації

змісту підручників, підкреслено, що надання ілюстративному матеріалу статусу історичного джерела стає однією з передумов створення нового покоління навчальної літератури з історії. Авторкою визначено поняття «когнітивна візуалізація», виокремлено її функції у контексті компетентнісного навчання історії. У підручниках нового покоління, як зазначає дослідниця, когнітивна візуалізація історичного матеріалу як навчально-пізнавальна модель активізує когнітивну, дослідницьку та творчу діяльність учнів, сприяє формуванню усіх складників предметної історичної компетентності, власних інтелектуальних практик старшокласників, розвиває критичне мислення [9, с. 157].

На думку О. Пометун та Н. Гупана, використання первинних візуальних джерел є невід'ємною складовою сучасного підручника з історії для будь-якого шкільного віку. Ключове методичне призначення таких зображень полягає у формуванні в учнів навичок критичного аналізу: від опису та оцінки до інтерпретації історичних даних. Автори наголошують, що ефективна робота на різних когнітивних рівнях можлива лише за умови наявності в підручнику спеціально розробленої системи запитань і завдань до кожної ілюстрації. [18, с. 251].

У навчальній діяльності візуальні джерела виступають носіями нових історичних знань. Ілюструючи теоретичний матеріал, вони допомагають при актуалізації знань, їх закріпленні та перевірці [3, с. 18]. Опрацювання візуальних матеріалів сприяє розвитку в школярів здатності до сприйняття парадоксів та усвідомлення цілісної картини світу через окремі деталі. Під час оцінки історичних явищ учні починають бачити їхню багатогранність та зворотні наслідки. У процесі обговорення результатів роботи вони приходять до розуміння того, що історична інтерпретація не є абсолютно нейтральною, а значною мірою залежить від світогляду та преференцій самого дослідника чи спостерігача [32, с. 11].

Методика роботи з такими дуже популярними нині видами наочності як плакати, фотографії, карикатури привертає увагу сучасних дослідників. Зокрема, працюючи з такими візуальними засобами, як фотографії та карикатури, більшість

методистів пропонують дотримуватися двох етапів: опису та інтерпретації. Специфіка запитань і наповнення кожного з цих кроків безпосередньо зумовлені характеристиками конкретного об'єкта аналізу. Попри поширене переконання щодо особливої об'єктивності фотографії як документального свідчення, необхідно враховувати суб'єктивний фактор: часто особи в кадрі свідомо позують, прагнучи створити певний образ, що не завжди збігається з реальним станом справ. Саме тому значна частина фотоматеріалів має виразний постановочний характер, що перетворює їх із простої фіксації реальності на складний художній продукт [35, с. 149–150].

Вітчизняні методисти О. Мокрогуз, Г. Яковенко пропонують використовувати таку схему аналізу фотокарток: Як ви думаєте, що показує ця фотографія? Хто ці люди? Що вони роблять? Вкажіть приблизно, коли, на вашу думку, було зроблено фото (рік? період? подія?) У яку пору року було зроблено фото? Це природна фотографія чи спеціально позована для камери? Перелічіть інші історичні джерела, які можуть допомогти вам підтвердити ваші висновки щодо цієї фотографії. Що ви знаєте про події, відтворені на фотографії? Чи дає ця фотографія відповідь на питання, на які ви хотіли б отримати відповідь? [35, с. 150; 40].

Крім того, використання фотодокументів як пізнавального ресурсу вимагає врахування їхньої здатності корелювати з іншими історичними свідченнями. Світлини часто стають інструментом критичного аналізу, оскільки вони здатні деконструювати установлені погляди, ставити під сумнів учнівські стереотипи чи загальноприйняті очікування. Опрацювання візуального ряду нерідко виявляє приховані суперечності та неоднозначні моменти, що стимулює дослідницький пошук і потребує верифікації через звернення до додаткових джерел. Разом із тим, у контексті реконструкції історії повсякденності (відтворення духу епохи, побуту соціальних верств чи приватного життя особистості) спостерігається не лише підвищення статусу візуальних і матеріальних об'єктів, а й певна трансформація їхньої ієрархії, де вони часто стають пріоритетнішими за традиційні текстові документи [39].

Що стосується прийомів організації подання візуальних джерел інформації, то тут їх можна використовувати дуже велику кількість залежно від поставленого завдання. Зокрема, такі прийоми:

1. Окреме опрацювання візуальних джерел, коли учні працюють над кожним джерелом окремо, навіть якщо на уроці використовується декілька з них.

2. Опрацювання пари джерел інформації. Як правило, цей метод використовується, коли ці джерела надають нам суперечливу інформацію про проблему. Далі робота з ними будується на їх зіставленні, порівнянні та з'ясуванні причини появи такої інформації. Крім того, пару джерел інформації можна використовувати при з'ясуванні деяких питань для порівняння. Також можна використовувати парні джерела, які доповнюють одне одного, відображають різні аспекти однієї теми, сприяючи тим самим кращому розкриттю матеріалу теми.

3. Групу зображень використовують, коли необхідно встановити хронологічні, логічні чи причинно-наслідкові зв'язки, визначити характерні риси, прикмети, закономірності й таким чином систематизувати знання з певної історичної проблеми.

4. Одночасне використання текстових і візуальних джерел інформації, як правило, використовується для доповнення один одного, кращого розкриття завдання.

Для успішної роботи учнів із візуальними джерелами як джерелами інформації учні повинні засвоїти певні схеми аналізу залежно від виду візуальних джерел. С. Мусій і О. Фуріна пропонують розвивати навички аналізу візуального джерела за допомогою пам'ятки «Алгоритм роботи з візуальними історичними джерелами», в якій враховані вікові особливості учнів. Адже з кожним роком навчання вміння описувати зображувані події, визначати соціальні групи та політичні позиції ускладнюється [44, с. 14; 46].

Історичні візуальні джерела можна використовувати для: мотивації дій учнів на початку уроку; представлення інтерпретацій, що репрезентують різні оцінки подій, процесів та явищ; активізації розумової діяльності, формування в учнів

навичок дослідницької, творчої та логічної роботи; як фрагмент уроку, підсумок чи узагальнення, як складову тематичного оцінювання, як форму домашнього завдання [44, с. 15].

Організація опрацювання візуальних матеріалів може здійснюватися в різних формах: від фронтальної взаємодії з усім учнівським колективом до роботи в малих групах, парах, а також шляхом індивідуального опрацювання [38].

Фотографії це цілком самодостатні історичні джерела, які потребують такої ж джерелознавчої критики та відповідного методичного інструментарію, як і писемні документи чи речові джерела. Аналізуючи фотографії варто врахувати ряд моментів. По-перше, часто відбивають умовності, традиції та сподівання того історичного часу, коли вони були зроблені. По-друге, фотографії, особливо у періодичних виданнях чи книгах, піддаються ретельному добору, а часом проходять цензуру: і фотограф, і редактори відбирають фотографії на підставі багатьох критеріїв (тогочасної актуальності, зв'язку із конкретним матеріалом чи газетним повідомленням тощо). Слід пам'ятати, що фотографії легко піддаються корекції та зміні змісту, а часом і подробиці (особливо в наш час цифрової фотографії). Варто звернути увагу і на мотиви фотографа і причини, через які він опинився в тому місці і зробив саме такі, а не інші світлини [27, с. 65].

Аналіз фотографій як історичного джерела відбувається від елементарного опису до історичної інтерпретації. Тому важливо щоб учні опанували алгоритм аналізу фотоджерел. Для детального аналізу фотографій на уроках історії доречно використовувати алгоритм їх дослідження. Алгоритм (послідовність дій) дослідження фотоджерел:

1. Уважно роздивіться зображення. Складіть детальний опис усього, що ви бачите (не варто заощаджувати час на опис, оскільки будь-який дрібний елемент може стати вирішальним для аналізу). Як би ви пояснили суть того, що відбувається на цій світлині?

2. Коли було зроблено цей кадр (рік, сезон тощо)? Якщо точний час створення фотографії невідомий, спробуйте встановити його за візуальними

маркерами, що присутні на знімку. Зокрема, перевірте, чи містить фотографія текстові дані (назви установ, рекламні вивіски, підписи чи гасла).

3. Дайте характеристику постатям на фотографії та опишіть їхні дії в момент зйомки. Проаналізуйте логіку розташування людей або предметів. Що саме зафіксовано на передньому та задньому планах, у центральній частині, а також у лівій і правій зонах знімка?

4. Які матеріальні об'єкти (речі, споруди, предмети побуту) представлені на фото? На яких із них, на вашу думку, фотограф хотів зацентрувати увагу глядачі? Чим це можна пояснити?

5. Визначте, чи є зображення постановочним (чи спеціально позували люди). Поміркуйте, чому саме в цей час і в цій локації опинився автор знімка? Спробуйте зрозуміти його ставлення до того, що він фотографував.

6. Яку додаткову інформацію про об'єкти на фото ви залучили з інших джерел? Наведіть перелік супутніх історичних джерел (архівних матеріалів, періодики, мемуарів), що висвітлюють цю тему.

7. Яким чином дані, отримані з цього фото, узгоджуються з відомостями з інших історичних джерел? Чи існують між ними суттєві суперечності?

8. Які нові факти вам вдалося встановити під час аналізу цього знімка? У чому цінність цієї фотографії як історичного джерела? [43, с. 65–66].

Отже, фотографії є унікальним і надійним засобом збереження історичної пам'яті для наступних поколінь, а також історичним джерелом для науковців. Вони відображають конкретний образ епохи, з усіма деталями та дрібницями. Фотодокументи є цілком самодостатніми історичними джерелами, які потребують такої ж джерелознавчої критики та відповідного методичного інструментарію, як і писемні документи чи речові джерела.

Фотодокументи є важливим різновидом історичних джерел, які відзначаються високим рівнем інформативності, наочності та емоційного впливу. Вони відображають реальні історичні події, явища та процеси, що дозволяє використовувати їх як ефективний засіб формування історичних знань і уявлень учнів.

Фотодокументи займають особливе місце серед інших джерел завдяки здатності поєднувати фактичну інформацію з візуальним образом, що сприяє кращому розумінню історичного матеріалу. Їх класифікація дозволяє системно підходити до відбору матеріалів залежно від мети уроку та змісту навчальної теми.

Дидактичний потенціал фотодокументів полягає у забезпеченні наочності навчання, активізації пізнавальної діяльності учнів, розвитку критичного мислення та формуванні навичок аналізу історичних джерел. Використання фотодокументів сприяє також розвитку історичної уяви та емоційного сприйняття минулого, що є важливим компонентом історичної компетентності.

Старшокласники здатні до глибшого аналізу візуальних матеріалів, інтерпретації змісту фотодокументів та критичної оцінки представленої інформації, що створює сприятливі умови для їх ефективного використання на уроках історії.

Таким чином, теоретичні засади дослідження підтверджують доцільність і необхідність систематичного використання фотодокументів у процесі навчання історії України, що зумовлює потребу в розробці ефективної методики їх застосування, яка буде розглянута в наступних розділах роботи.

РОЗДІЛ 2

Методика використання фотодокументів на уроках історії України в 10 класі

Практична реалізація теоретичних засад використання візуальних джерел у 10 класі вимагає від учителя особливого підходу, оскільки програма охоплює складний та суперечливий період першої половини ХХ ст. На цьому етапі навчання фотодокумент перестає бути просто картинкою в підручнику і перетворюється на інструмент активного пізнання. Методика роботи з фотографіями у старшій школі має на меті не лише ілюстрування подій Української революції чи періоду тоталітаризму, а передусім розвиток уміння «читати» прихований зміст, закладений автором або тогочасною ідеологією [41, с. 135–136].

Основним методичним прийомом у 10 класі стає алгоритмізований аналіз зображення, який передбачає послідовне проходження кількох рівнів: від опису того, що безпосередньо зображено на передньому і задньому планах, до визначення контексту створення знімку. Важливо навчити учнів ставити запитання до документа: хто є автором, з якою метою було зроблено фото, чи є воно постановочним, і які емоції воно мало викликати емоції у тогочасного глядача. Наприклад, при вивченні теми Голодомору або сталінських репресій 1930-х рр. робота з фотодокументами дозволяє вийти за межі сухої статистики, надаючи подіям антропологічного виміру, що сприяє глибшому співпереживанню та розумінню трагедії народу [20, с. 29].

Ефективна методика також передбачає використання порівняльного аналізу та створення проблемних ситуацій. Учитель може пропонувати учням зіставити радянські пропагандистські фотографії «щасливого життя» з аматорськими знімками або кадрами іноземних кореспондентів, що фіксували реальний стан справ. Такий підхід стимулює критичне мислення та допомагає десятикласникам формувати власну обґрунтовану позицію. Фотографія – це унікальне історичне джерело, яке дозволяє глибоко аналізувати події та процеси минулого. На жаль, у

багатьох підручниках її досі сприймають лише як ілюстрацію до тексту. Проте ми маємо розглядати фото як самостійний об'єкт дослідження, адже воно фіксує та транслює крізь час унікальну інформацію, якої немає в інших джерелах [16, с. 138].

В контексті даного дослідження особливо актуальним є питання формування в учнів уміння «читати» і критично осмислювати ілюстративний матеріал, запропонований авторами підручників [13, с. 234]. Рівень розуміння змісту ілюстрацій та ефективність роботи з ними значною мірою залежить від типу ілюстративного матеріалу [11, с. 32].

У педагогічній літературі ілюстративний матеріал традиційно поділяють на три основні типи: ілюстрації, що несуть самостійне інформаційне навантаження, ілюстрації, які доповнюють або дублюють текст, та ілюстрації, що виконують художньо-емоційну функцію [11, с. 32].

До першої групи належать схеми, діаграми та карикатури, які широко представлені в сучасних підручниках історії України для 10 класу. Такі візуальні матеріали сприяють розвитку в учнів аналітичних умінь, допомагають виокремлювати головне та формулювати висновки. Позитивним прикладом є підручник С. Кульчицького та Ю. Лебедєвої (2010), де схеми та діаграми супроводжуються проблемними завданнями [26]. До другої групи ілюстрацій належать портрети історичних діячів, фотодокументи, факсиміле документів та зарисовки подій. Саме фотодокументи мають найбільший потенціал для розвитку критичного мислення та медіаграмотності старшокласників. Однак аналіз підручників показує, що в деяких виданнях (наприклад, у підручнику 1994 р.) кількість фотографій є вкрай недостатньою. У сучасніших підручниках фотографії використовуються значно активніше, проте часто залишаються лише ілюстративним доповненням до тексту, а не повноцінним об'єктом джерелознавчого аналізу. Такий стан речей актуалізує необхідність розробки ефективної методики роботи з фотодокументами, яка перетворює їх із звичайної ілюстрації на самостійне історичне джерело, що вимагає спеціального алгоритму дослідження [11, с. 33].

Якісний аналіз історичного фото можливий лише в контексті епохи. Починаючи роботу з класом, важливо пояснити, що фотографія – це не об'єктивна реальність, а результат вибору автора. Фотограф сам обирає композицію, момент та освітлення, тому кожен знімок несе відбиток його особистого бачення та професійних навичок, як і будь-який інший вид мистецтва [6, с. 261].

Аналізуючи світлину, ми маємо зчитувати культурні коди та сподівання тієї епохи, коли вона виникла. Важливо розуміти, що фотографії в пресі проходять через подвійний фільтр: спочатку їх обирає фотограф, а потім – редактори за критеріями актуальності чи ідеології. Окрему увагу слід приділити вразливості фотодокумента до цензури та маніпуляцій, особливо в цифрову епоху. Тому ключовим завданням дослідника є з'ясування мотивів автора: чому він зробив саме цей знімок і який «позакадровий» контекст залишився прихованим [6, с. 261].

Таким чином, важливо наголосити учням на тому, що фотографія є історичним джерелом, яке являє собою статичне відображення історичної реальності (події, явища, фактів життя, осіб, місцевості тощо), з одного боку, і бачення самим фотографом зафіксованих подій – з іншого [20, с. 36].

У навчанні учнів історії та громадянської освіти використовують різноманітні типи джерел, серед яких особливе значення мають візуальні джерела, зокрема фотографії. Утім, як показує практика, просто уведення в освітній процес чи вміщення в підручник фотографій не гарантує їх продуктивного використання – часто фотографію недооцінюють і розглядають як ілюстративне доповнення до навчального тексту чи писемного джерела [18, с. 243].

Звернемо увагу на кілька причин важливості використання фотографій на уроках історії та громадянської освіти.

Слова відомого фотографа Метью Бреді про те, що фотоапарат є «оком історії», підкреслюють важливість візуалізації в освіті. Фотодокументи дозволяють учням реконструювати соціокультурний контекст минулих епох, що

сприяє глибшому засвоєнню навчального матеріалу через конкретизацію історичних образів [16, с. 142].

Використання фотодокументів на уроках історії є потужним інструментом формування медіаграмотності. Така робота стимулює критичне мислення: учні вчаться не просто споглядати, а глибоко аналізувати деталі, зчитувати прихований контекст та інтерпретувати візуальні дані. Окремим пріоритетом є виховання етичної культури – розуміння принципів академічної доброчесності, поваги до авторського права та захисту приватності осіб, зафіксованих на знімках [16, с. 149].

Фотографія є унікальним медіумом, що транслює емоційну напругу епохи. Фіксує полярні стани людського досвіду – від тріумфу перемог до глибини трагедій – знімки додають «людського виміру» історичним подіям. Це дозволяє учням відчувати співпереживання (емпатію), роблячи вивчення історії та громадянознавства не лише пізнавальним, а й глибоко особистісним процесом [15, с. 90].

Фотосвітлина слугує візуальним літописом людського розмаїття, фіксує унікальні риси різних спільнот крізь призму часу. Вони дозволяють учням наочно дослідити багатство традицій, автентичність побуту та специфіку способів життя у різних куточках світу. Таке знайомство з «іншим» допомагає усвідомити багатогранність людської цивілізації та важливість збереження культурної спадщини [16, с. 147].

Фотографія виступає потужним стимулом для пізнавальної активності сучасних школярів. Завдяки візуальній привабливості, вона ефективно фокусує увагу учнів, розвиває їхнє образне мислення та підтримує стійкий інтерес до предмета. Для «цифрового покоління», яке звикло до швидкого візуального контенту, робота зі світлинами є природним і зрозумілим способом занурення в навчальний матеріал [5, с. 154; 16, с. 140].

Підсумовуючи, слід підкреслити: фотографія – це не лише ілюстрація, а складне історичне джерело. Робота з ним вимагає від учнів та вчителя критичного підходу й володіння алгоритмами дослідження, аналогічними до тих, що

застосовуються при вивченні архівних документів. Це робить фотографію незамінним елементом лабораторної роботи історика в класі.

Методику дослідницької роботи з фотодокументами варто будувати за двохетапною моделлю:

1. Дескриптивний етап (розгляд та опис): фокусування уваги на фактах. Учні відповідають на закриті запитання для фіксації деталей: склад учасників (кількість, вік, стать, соціальний стан), об'єкти матеріального світу, особливості локації (природне чи архітектурне тло) та текстові маркери (написи, афіші).

2. Аналітичний етап (інтерпретація): синтез отриманих даних та їхня оцінка в історичному контексті [42, с. 82].

Після опису деталей переходьте до розкриття «таємниць» фотографії за такою схемою:

1. Аналіз контексту: Визначте час дії та ступінь об'єктивності кадру (чи готувалися люди до зйомки, чи це випадковий момент?). Наскільки ця подія відображає дух своєї епохи?

2. Соціальний портрет: На основі одягу, пози та оточення зробіть висновок про статус людей, їхню професію та достаток.

3. Емоційний рентген: Оцініть настроїв та моральний стан героїв. Про що говорять їхні обличчя та жести? [43, с. 65–66].

Найвищий рівень дослідницької активності учнів досягається під час практичних занять та виконання спеціальних завдань. Така діяльність, що може охоплювати як частину, так і весь урок, перетворює учня з пасивного слухача на активного дослідника. Опрацювання візуальних джерел у такому форматі є не лише інструментом засвоєння нової теми, а й фундаментальним способом формування дослідницької компетентності – здатності самостійно здобувати, критично аналізувати та інтерпретувати історичну інформацію [42, с. 82].

1. Аналіз групових портретів (сімейних, професійних чи творчих колективів) є ефективним методом соціальної типізації. Робота з такими джерелами дозволяє учням виокремити етнічні, професійні та територіальні маркери різних спільнот, а також з'ясувати їхню роль у суспільній структурі. Крім розширення знань про

способи соціальної взаємодії, такі завдання стимулюють розвиток спостережливості, комунікативної грамотності та здатності до критичного переосмислення візуальної інформації:

Працюємо разом! Проаналізуйте запропоновані фотографії. Визначте, які соціальні спільноти на них зображені. Що об'єднує цих людей? Яку роль відіграють дані спільноти в суспільстві того часу? Як саме вони взаємодіють між собою? Придумайте власну назву для кожної фотографії (Додаток А).

2. Фотографія виступає унікальним ретранслятором багатомірності людського досвіду. Вона не просто «зупиняє час», а консервує цілі пласти історичної реальності: від великих політичних зрушень та збройних конфліктів до інтимних деталей побуту, моди та дозвілля. Аналізуючи світлини, учні отримують доступ до хронік суспільного життя, де в одному кадрі можуть поєднуватися архітектурний ландшафт епохи, технологічний рівень транспорту та повсякденні звичаї спільнот [12, с. 167–168].

До прикладу, у підручнику вміщено практичну роботу «Інформація про минуле з візуальних джерел».

У ході практичної роботи учні працюють у групах і досліджують фотографії певної тематики за запропонованим алгоритмом аналізу. Кожна група виконує додаткові завдання та презентує результати дослідження однокласникам.

Група 1. «Українське село кінця XIX – початку XX століття». Проаналізуйте, як на фотографіях представлено життя сільського населення. Опишіть одяг та повсякденні заняття селян.

Група 2. «Київ кінця XIX – початку XX століття». Які особливості міського життя Києва відображено на фотографіях? Охарактеризуйте одяг городян, архітектуру та транспорт того часу (Додаток Б) [16, с. 145–146].

Одним із найбільш показових прикладів організації практичної діяльності учнів у підручнику В. С. Власова та С. В. Кульчицького є використання фотодокументів для вивчення соціально-побутової історії. Автори не обмежуються поодинокими ілюстраціями, а пропонують комплексний аналіз

кількох фотографій, що дозволяє старшокласникам глибше зрозуміти реалії певної історичної епохи [23].

Яскравим прикладом використання фотодокументів на уроках історії України в 10 класі є практичне заняття, присвячене повсякденному життю українців у 1930-х рр. У підручнику пропонується п'ять фотографій, які відображають різні аспекти життя населення того періоду: працю на промислових об'єктах, колгоспну працю, відпочинок робітників, зібрання та побутові сцени.

Учні отримують завдання уважно розглянути світлини та виконати комплексний аналіз:

- визначити, які явища повсякденного життя українців 1930-х рр. зафіксовані на кожній фотографії;
- описати умови праці, одяг, матеріальний стан та емоційний настрій людей;
- проаналізувати, наскільки типовим або постановочним є зображене на світлинах;
- зробити висновки про особливості повсякденного життя в умовах радянської модернізації та колективізації.

Таке завдання сприяє не лише засвоєнню фактичного матеріалу, а й розвитку в учнів умінь критичного аналізу візуальних джерел, розрізнення пропагандистського та документального характеру фотографій, а також розумінню «людського виміру» історії. Використання кількох фотографій одночасно дозволяє проводити порівняльний аналіз і формує у старшокласників цілісне уявлення про соціально-економічні та культурні трансформації 1930-х рр. [23, с. 219].

Ще одним прикладом ефективної роботи з фотодокументами є завдання, присвячене повсякденному життю Українських січових стрільців у 1914–1916 рр. Учні аналізують комплекс фотографій, що відображають умови служби, побут, відпочинок та культурне життя стрільців. Основне питання практичного завдання сформульовано так: «Що розповідають ці фотографії про повсякденне життя та дух Українських січових стрільців у 1914–1916 рр.?». Виконуючи завдання, учні мають проаналізувати комплекс фотографій і визначити, які аспекти військового,

культурного та побутового життя УСС вони відображають: умови служби в окопі, відпочинок, культурно-освітню діяльність, взаємодію з цивільним населенням, збереження національної ідентичності в умовах війни тощо [23, с. 32].

Іншим показовим прикладом використання фотодокументів у підручнику В. С. Власова та С. В. Кульчицького є практичне завдання, присвячене становищу та способу життя українських селян на початку 1930-х рр. [23].

Учні отримують завдання розглянути три фотографії, на яких зафіксовано різні аспекти сільського побуту того періоду: «куркулів», родин, виселених із власних дворів, та селян під час обіду. Основне завдання сформульовано так:

«Сформулюйте 4–5 тверджень про статус та спосіб життя українських селян на початку 1930-х рр.».

Додаткові запитання спрямовують учнів на глибший аналіз:

- Кого і що учні бачать на фотографіях?
- Чому фотограф обрав саме такий ракурс і що хотів показати?
- Які деталі свідчать про рівень добробуту, моральний та психологічний стан людей?
- Чи співчуваєте ви їм? Чи виникають інші почуття?

Таке завдання спонукає старшокласників не лише описувати зображене, а й робити самостійні обґрунтовані висновки про соціально-економічне становище селянства в період колективізації та Голодомору. Воно розвиває критичне мислення, уміння «читати» фотографії як історичне джерело, звертати увагу на деталі (одяг, вираз обличчя, інтер'єр, предмети побуту) та розрізняти документальний і пропагандистський характер зображень.

Порівняно з попереднім завданням (про УСС), це практичне заняття має виразніший емоційно-ціннісний компонент і сильніше акцентує увагу на «людському вимірі» трагічних сторінок української історії [23, с. 190].

Практичним втіленням дослідницького підходу є мініпроект «Історія родини у фотографіях». Мета завдання – створити візуальний «фотолітопис» родини, де світлина впорядковані за хронологією та тематичними рубриками: від святкувань та дозвілля до спадкових традицій. У процесі реалізації проєкту учні, взаємодіючи

з родиною, аналізують трансформацію повсякденного середовища: зміни в архітектурі, транспорті, побуті та моді, що дозволяє побачити велику історію крізь призму життя власної сім'ї [42, с. 84–85].

Фотодокументи виступають дієвим засобом реалізації міжпредметних зв'язків, інтегруючи історію з географією, археологією, соціологією, мистецтвознавством та іншими науками. Візуальні джерела дозволяють не лише локалізувати події в просторі, аналізуючи ландшафтні чи кліматичні особливості (географічний аспект), а й детально дослідити матеріальну спадщину через світлини археологічних знахідок та артефактів. Такий синтез знань сприяє формуванню у школярів цілісної наукової картини світу [42, с. 85].

Значний інтерес у старшокласників викликає аналіз фотографій, які відображають повсякденне життя людей, їхній побут, звичаї, моду та форми дозвілля. Робота з такими візуальними джерелами дозволяє учням глибше зрозуміти соціокультурний контекст конкретної історичної епохи, відчувати «людський вимір» історії та краще усвідомити особливості буття людей у минулому.

Фотографії також можуть слугувати ефективною основою для інтегрованих завдань, зокрема для дослідження впливу природних умов на господарську діяльність населення та розвиток економіки певного регіону. Прикладом такого міжпредметного завдання є практична робота, в якій учням пропонується:

Працюємо разом! Проаналізуйте фотографії параграфа та, спираючись на набуті знання з географії та природознавства, сформулюйте припущення, яким чином природні умови впливають на спосіб життя, традиційні заняття та господарську діяльність населення (Додаток В) [42, с. 85].

Фотодокументи відіграють важливу роль у вивченні учнями збройних конфліктів та воєн. Вони є потужним засобом збереження історичної пам'яті, оскільки фіксують як героїчні, так і трагічні сторінки війни, перебіг бойових дій, їхні безпосередні наслідки для цивільного населення, руйнування та гуманітарні катастрофи.

У підручнику П. В. Мороз, І. В. Мороз таку можливість надає дослідницька робота «Наслідки Першої світової війни (1914–1918 рр.) у світлинах», розміщена в параграфі «Вчимося досліджувати минуле». Завдання спонукає учнів проаналізувати світлини, виявити характерні риси війни як явища, оцінити її вплив на цивільне населення та зробити обґрунтовані висновки щодо довгострокових наслідків глобального конфлікту (Додаток Г) [42, с. 85–86].

Попри розмаїття підходів до роботи з візуальними джерелами в методичній літературі, найбільш адаптованим до потреб сучасної школи є алгоритм Ю. Комарова. Його універсальність полягає у відповідності засадам когнітивної візуалізації та компетентнісного навчання. Цей підхід враховує вікову специфіку старшокласників і є гнучким інструментом для критичного аналізу наочності в будь-якому сучасному підручнику історії, незалежно від авторського колективу:

1. Етап опису візуального джерела є фундаментальним і не може бути проігнорований. Попри свою допоміжну роль у процесі інтерпретації, детальний опис є самостійним інструментом розвитку спостережливості та аналітичної точності учнів. Систематична робота з деталями зображення формує базу для коректних висновків, привчаючи школярів спиратися на факти, а не на припущення [7, с. 16].

2. Після опису деталей переходьте до розкриття змісту за такою схемою:

Рівень 1. «Хто вони і про що це?»: Визначте героїв (конкретні особи чи соціальні типи). Які підказки (одяг, предмети-символи, жести) допомагають зрозуміти їхній статус? Чи підпис під фото пояснює те, що ми бачимо, чи, можливо, він суперечить зображенню?

Рівень 2. «Історія в кадрі»: Впишіть фото в епоху. Чи збігається побачене з тим, що ви знаєте з підручників або інших документів? Що залишилося за межами кадру, але впливає на розуміння події? [7, с. 16].

Методику Ю. Комарова для старшої школи було розширено за рахунок складніших аналітичних завдань:

1. Джерелознавча крос-перевірка: критичне зіставлення даних візуального джерела з інформацією, отриманою з писемних, речових чи усних свідчень.
2. Дискусійна аргументація: формування та обґрунтування власного погляду на зміст і контекст зображеного.
3. Культурна ідентифікація: виявлення та аналіз пам'яток (архітектурних, мистецьких чи меморіальних), що безпосередньо пов'язані з візуальним об'єктом дослідження [7, с. 17].

Особливу увагу в роботі зі старшокласниками слід приділити питанню достовірності та верифікації фотодокументів. Учням важливо усвідомити, що фотографія не є абсолютним віддзеркаленням реальності, адже вона піддатлива технічним маніпуляціям та впливу авторської суб'єктивності. Аналіз позиції фотографа – його намірів, ступеня неупередженості чи свідомого прагнення створити певний образ – є обов'язковим складником критичного дослідження візуального джерела [7, с. 17].

Отже, у ході дослідження методики використання фотодокументів на уроках історії України в 10 класі встановлено, що їх застосування є ефективним засобом підвищення якості навчального процесу та розвитку ключових і предметних компетентностей учнів.

Інтеграція фотодокументів у зміст навчальної програми дозволяє більш повно реалізувати освітні цілі, передбачені сучасними стандартами, зокрема формування історичного мислення, умінь аналізу та інтерпретації джерел. Аналіз навчальної програми з історії України для 10 класу показав, що значна кількість тем передбачає доцільність використання візуальних матеріалів, особливо під час вивчення подій ХХ ст.

Ефективність використання фотодокументів значною мірою залежить від правильно обраних методів і прийомів роботи з ними. Найбільш результативними є методи аналізу історичного джерела, проблемного навчання, організації дискусій, а також групової роботи учнів. Використання таких підходів сприяє

активізації пізнавальної діяльності школярів, розвитку їх критичного мислення та здатності до самостійного висновку.

Фотодокументи можуть ефективно використовуватися на різних етапах уроку: як засіб мотивації, джерело нових знань, інструмент закріплення матеріалу та засіб контролю навчальних досягнень. Це забезпечує цілісність і логічність навчального процесу, підвищує інтерес учнів до предмета та сприяє глибшому засвоєнню історичного матеріалу.

Таким чином, методично обґрунтоване використання фотодокументів на уроках історії України в 10 класі є важливим чинником підвищення ефективності навчання та формування історичної компетентності учнів, що підтверджує необхідність їх системного впровадження в освітню практику.

РОЗДІЛ 3

Практичне впровадження фотодокументів у навчальний процес

Сучасний освітній процес потребує використання таких методів і засобів навчання, які сприяють підвищенню зацікавленості учнів, розвитку їхнього критичного мислення та формуванню навичок аналізу історичних джерел. Одним із важливих засобів візуалізації навчального матеріалу є фотодокументи, які дозволяють не лише ілюструвати певні історичні події, а й створювати умови для глибшого осмислення історичної реальності. Використання фотографій у навчальному процесі забезпечує поєднання наочності та інформаційної насиченості, що позитивно впливає на засвоєння знань [16, с. 138].

Практичне впровадження фотодокументів у навчальний процес сприяє формуванню в учнів умінь працювати з історичними джерелами, аналізувати їхній зміст, визначати авторську позицію та історичний контекст створення. Фотодокументи дають можливість учням безпосередньо сприймати образи минулого, що робить вивчення історії більш емоційним, змістовним і наближеним до реальних подій. Завдяки цьому зростає мотивація до навчання та активізується пізнавальна діяльність здобувачів освіти [36, с. 5].

Особливого значення фотодокументи набувають під час вивчення тем, пов'язаних із суспільно-політичними процесами, воєнними подіями, культурним розвитком та повсякденним життям населення. Використання фотографії на уроках дозволяє учителю урізноманітнити форми роботи, застосовувати елементи дискусії, проблемного навчання та дослідницької діяльності. Крім того, фотодокументи можуть використовуватися як джерело для проведення практичних занять, створення презентацій, проєктів і творчих завдань [10, с. 216].

У сучасних умовах цифровізації освіти можливості застосування фотодокументів значно розширилися завдяки використанню електронних ресурсів, мультимедійних технологій та онлайн-архівів. Це дає змогу інтегрувати в навчальний процес автентичні історичні матеріали, які раніше були малодоступними для широкого кола учнів і педагогів. Використання цифрових

фотодокументів сприяє розвитку інформаційної компетентності та навичок роботи з цифровими джерелами інформації [5, с. 149–150].

За словами І.С. Мартинової, слід зазначити, що фотографія як історичне джерело має високий потенціал інформативності, оскільки містить не лише фактичну інформацію про події чи історичних постатей, а й відображає суспільні настрої, особливості повсякденного життя, символіку епох та суспільні відносини. Водночас неможливо сприймати фотодокумент повністю об'єктивно, оскільки він залежить від позиції фотографа-автора, умов створення та використання. Саме тому робота з фотографіями на уроках історії повинна містити елементи критичного аналізу та інтерпретації історії та діяльності школярів [10, с. 216].

Ефективність використання фотодокументів залежить від того, як вони застосовуються на різних етапах уроку. Доступність та видимість фотографій особливо високі для тем, пов'язаних із соціально-політичними питаннями, революціями, війнами чи повсякденним життям населення. Як приклад, доречно розглянути урок історії України у 10 класі на тему «Українська революція 1917–1921 років», яка є надзвичайно важливою для розвитку розуміння учнями процесів українського державотворення, національного руху та буремних лихоліть початку ХХ ст.

Завдання такого уроку полягає не тільки у тому, щоб учні засвоїли фактичний матеріал, але й щоб вони набули певних умінь, зокрема аналізувати історичні джерела, виявляти причинно-наслідкові зв'язки, оцінювати історичні явища та формулювати власні висновки. Використання фотодокументів у нашому випадку дає змогу поєднати інформаційно-емоційноціннісний компонент навчального процесу. Учні не просто читають про події революції, а мають нагоду побачити її учасників, атмосферу мітингів, зовнішній вигляд військових формувань, символіку і настрої населення [22; 24; 34].

На початку уроку фотодокумент можна використати як засіб мотивації до навчальної діяльності та актуалізації опорних знань. Вчитель може почати урок зі слайд-презентації фотографії масового мітингу в м. Києві 1917 р.: натовп людей з прапорами й політичними гаслами. Демонстрації фото супроводжується такими

детальними питаннями: «Що ви оглядаєтесь у цьому фото?», «Які емоції можна виявити у учасників події?», «Чому люди могли вийти на мітинг?», «Про які історичні події може свідчити цей знімок?». Дані запитання провокують думки учнів та примушують їх робити власні припущення (додаток Г) [22, с. 39; 24, с. 69; 34, с. 56].

На цьому етапі необхідно створити умови для зацікавленості та активізації учнів у процесі навчання. З фотографії можна з емоційного боку налаштувати учнів на вивчення теми, адже візуальне зображення викликає набагато більшу реакцію, ніж звичайний текст підручника. У своїй думці учні починають сприймати історію не як абстрактний такий собі набір дат і фактів, а як реальні події, в яких брали участь живі люди. Крім того, робота з фотодокументом на початку заняття розвиває у учнів уміння спостерігати і звертати увагу на дрібниці.

Під час ознайомлення з новим матеріалом фотодокументи слугують джерелом соціальної історії та засобом конкретизації. Вчитель може використовувати набір фотографій, пов'язаних із різними етапами Української революції: роботою Центральної Ради, проголошенням Універсалів, формуванням українських військових частин, урядовими установами, зборами та демонстраціями (додаток Д).

Роботу з такими фотодокументами потрібно побудувати системно і вона має відповідати певному алгоритму розгляду.

Опис зображення є першим кроком аналізу. По фотографії учні визначають, хто або що на ньому зображено, які на знімку предмети, символи або надписи, як виглядають люди, їх поведінка та емоційний стан. На цьому етапі важливо навчити учнів уважно працювати з деталями, оскільки саме деталі часто містять важливу історичну інформацію.

Наступний крок – інтерпретація фотодокумента. Студенти намагаються пояснити, яка подія зображена на фотографії, які історичні обставини могли бути пов'язані з її створенням та які соціальні установки вона розкриває. Наприклад, розглядаючи зображення військових формувань Української Народної Республіки, студенти зможуть зробити висновки про рівень організації

української армії, національну символіку та прагнення до створення незалежної держави [23, с. 60, 80, 84; 24, с. 71, 75].

Третім кроком є визначення історичного контексту. Вчитель допомагає учням співставити фотодокумент з певними подіями, датами та історичними явищами. Так, фотографії Центральної Ради можуть бути сполучені з проголошенням I та II Універсалів, світлини українських військових формувань – із боротьбою за незалежність Української Народної Республіки. Це дає змогу візуальні дані включити в загальну систему історичного пізнання [43, с. 333–341].

Методика поетапного аналізу фотодокументів відповідає науковим підходам О. В. Задорожної, яка акцентувала увагу на необхідності формування в учнів навичок роботи з різними видами історичних джерел. На думку дослідниці, ефективне опрацювання джерел має передбачати не лише сприйняття інформації, а й її аналіз, критичне осмислення та вміння оцінювати історичні факти й події [48, с. 15].

Під час роботи з фотодокументами важливо приділяти увагу розвитку критичного мислення учнів. Учитель може пропонувати додаткові запитання, наприклад: «Хто є автором фотографії?», «З якою метою було створене це фото?», «Чи може фотографія бути постановочною?», «Яку інформацію вона не передає?». Подібні завдання допомагають школярам зрозуміти, що будь-яке історичне джерело потребує уважного аналізу та критичного осмислення, оскільки не завжди відображає події абсолютно об'єктивно [35, с. 117–118; 47].

Для закріплення знань учитель може організувати роботу в групах із використанням фотодокументів. Кожна група отримує окреме фото та виконує завдання: описує зображення, аналізує історичні події й робить висновки. Після цього учні представляють результати своєї роботи. Такий метод сприяє розвитку співпраці між учнями та формує навички критичного мислення [15, с. 95].

Наприклад, учні однієї групи можуть аналізувати фото засідань Центральної Ради, другої – військових парадів, а третьої – масових демонстрацій. Після цього кожна група презентує результати своєї роботи, а вчитель організовує

обговорення, у ході якого школярі порівнюють отримані висновки та роблять загальні узагальнення про події Української революції [52].

Важливою складовою уроку є використання творчих завдань під час роботи з фотодокументами. Учня можна запропонувати написати короткий історичний коментар до фотографії, скласти уявний щоденниковий запис учасника подій або створити усну розповідь на основі зображення. Такі завдання допомагають розвивати історичну уяву, емоційне сприйняття подій минулого та здатність співпереживати учасникам історичних подій [15, с. 86].

На завершальному етапі уроку проводиться рефлексія. Учитель пропонує учням обговорити значення фотодокументів у вивченні історії та оцінити їхню роль як історичних джерел. Учні можуть відповісти на запитання: «Що нового ви дізналися завдяки фотографіям?», «Чи допомогли фотодокументи краще зрозуміти події революції?», «Наскільки об'єктивними можуть бути фотографії?». Така діяльність сприяє усвідомленню учнями специфіки історичного пізнання та ролі джерел у реконструкції минулого [35, с. 157–158].

Практика використання фотодокументів на уроках історії свідчить про їх значний дидактичний потенціал. Вони сприяють активізації пізнавальної діяльності учнів, підвищують рівень зацікавленості предметом, формують навички аналізу та критичного мислення. Крім того, фотодокументи дозволяють зробити навчальний процес більш емоційним, наочним та наближеним до реального історичного досвіду [10, с. 216–217].

Отже, системне використання фотодокументів у шкільному курсі історії є важливою умовою формування історичної компетентності учнів. Фотографія як історичне джерело не лише доповнює текстову інформацію, а й виступає самостійним об'єктом аналізу, що сприяє розвитку в учнів умінь досліджувати, інтерпретувати та критично оцінювати історичні події й явища.

З метою перевірки ефективності використання фотодокументів у навчальному процесі було проведено педагогічний експеримент у 10 класі закладу загальної середньої освіти. Основною метою дослідження стало визначення впливу фотодокументів на рівень засвоєння навчального матеріалу,

розвиток історичного мислення та формування в учнів умінь аналізувати історичні джерела. Актуальність такого дослідження зумовлена необхідністю пошуку ефективних методів навчання історії, які б сприяли активізації пізнавальної діяльності учнів та підвищенню їхнього інтересу до предмета [14, с. 148].

Педагогічний експеримент проводився у кілька послідовних етапів: констатувальний, формувальний та контрольний. Кожен із них мав власні завдання та був спрямований на комплексне дослідження результативності використання фотодокументів у процесі навчання історії [29, с. 23].

На констатувальному етапі експерименту було визначено початковий рівень знань учнів із теми, а також рівень сформованості навичок роботи з історичними джерелами. Для цього використовувалися тестові завдання, усне опитування та аналіз письмових відповідей учнів. Особлива увага приділялася виявленню здатності школярів аналізувати історичні події, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та формулювати власні висновки [29, с. 23–24].

Результати початкового оцінювання засвідчили, що більшість учнів володіли лише базовими знаннями з теми та недостатньо вміли працювати з історичними джерелами. Значна частина школярів сприймала історичний матеріал переважно як набір фактів, дат і термінів, не пов'язуючи їх із реальними історичними процесами та людськими долями. Крім того, учні відчували труднощі під час аналізу візуальних джерел, зокрема фотографій, оскільки не мали достатнього досвіду їх інтерпретації.

Після визначення початкового рівня знань було розпочато формувальний етап експерименту, який передбачав систематичне використання фотодокументів під час вивчення історії України у 10 класі. У процесі навчання застосовувалися різноманітні методичні прийоми, спрямовані на активізацію пізнавальної діяльності учнів. Основними серед них були аналіз фотодокументів, організація групової роботи, постановка проблемних запитань, порівняльний аналіз історичних джерел та виконання творчих завдань [29, с. 24].

Під час проведення уроків фотодокументи використовувалися на різних етапах навчального процесу. На етапі мотивації вони виконували функцію емоційного залучення учнів до теми уроку. Наприклад, демонстрація фотографій масових демонстрацій, військових формувань чи історичних діячів викликала в учнів інтерес та спонукала їх до активного обговорення історичних подій [2, с. 31].

Під час пояснення нового матеріалу фотографії використовувалися як окремі історичні джерела. Учні працювали із зображеннями за певною схемою: визначали, що саме зображено на фотографії, звертали увагу на деталі, встановлювали історичні обставини події, аналізували емоції людей на фото та робили власні висновки щодо значення подій. Такий спосіб роботи допомагав розвивати критичне мислення, а також формував уміння аналізувати й використовувати різні види історичних джерел.

Особливо ефективною виявилася організація групової роботи з фотодокументами. Учні об'єднувалися у групи та отримували різні історичні фотографії для аналізу. Кожна група мала визначити історичну подію, охарактеризувати її учасників, пояснити історичне значення зображеного та представити результати роботи класу. Така форма діяльності сприяла розвитку навичок співпраці, комунікації та аргументованого висловлення власної думки.

Важливу роль у процесі навчання відігравали проблемні запитання, які стимулювали учнів до глибшого осмислення історичного матеріалу. Учитель пропонував школярам замислитися над тим, наскільки об'єктивними можуть бути фотографії, хто є автором зображення та з якою метою воно було створене. Учні також аналізували, яку інформацію фотографія відображає, а яку – приховує. Подібні завдання сприяли формуванню критичного ставлення до історичних джерел та розвитку навичок історичного аналізу [32, с. 21–22].

Крім того, у процесі експерименту використовувалися творчі методи роботи. Учням пропонувалося створювати короткі історичні коментарі до фотографій, складати уявні розповіді від імені учасників подій або порівнювати кілька

фотодокументів між собою. Такі завдання сприяли розвитку історичної уяви, емоційного сприйняття матеріалу та кращому запам'ятовуванню інформації.

На контрольному етапі експерименту було проведено повторне оцінювання рівня знань учнів та порівняння отриманих результатів із початковими показниками. Для цього використовувалися аналогічні методи перевірки: тестові завдання, аналіз письмових робіт та усне опитування. Особлива увага приділялася перевірці вмінь учнів аналізувати фотодокументи, встановлювати історичний контекст та робити самостійні висновки [45, с. 27, 29–30].

Отримані результати засвідчили позитивний вплив використання фотодокументів на ефективність навчання історії. Учні, які систематично працювали з фотоджерелами, продемонстрували вищий рівень засвоєння навчального матеріалу порівняно з учнями, які навчалися за традиційними методами. Вони краще орієнтувалися в історичних подіях, точніше визначали причинно-наслідкові зв'язки та виявляли більшу активність під час обговорення історичних питань.

Помітно підвищився також рівень сформованості навичок роботи з історичними джерелами. Учні навчилися уважніше аналізувати візуальну інформацію, виділяти ключові деталі, інтерпретувати історичний зміст фотографій та критично оцінювати їхню достовірність. Крім того, використання фотодокументів позитивно вплинуло на розвиток комунікативних навичок та вміння працювати в колективі.

Важливим результатом експерименту стало підвищення мотивації учнів до вивчення історії. Більшість школярів зазначали, що уроки з використанням фотодокументів були для них цікавішими та емоційно насиченішими, ніж традиційні форми навчання. Фотографії допомагали їм краще уявити історичну епоху, зрозуміти атмосферу подій та відчути зв'язок із минулим [45, с. 58].

Отримані результати підтверджують висновки сучасних методистів щодо високого дидактичного потенціалу фотодокументів у навчанні історії. Їх використання забезпечує поєднання наочності, емоційності та аналітичної діяльності учнів, що сприяє більш глибокому засвоєнню історичного матеріалу.

Крім того, фотодокументи створюють умови для формування історичної компетентності, розвитку критичного мислення та навичок самостійної роботи з джерелами інформації.

Таким чином, результати педагогічного експерименту засвідчили ефективність систематичного використання фотодокументів у процесі навчання історії. Застосування фотографій як історичних джерел сприяє підвищенню якості знань учнів, активізації їхньої пізнавальної діяльності та формуванню стійкого інтересу до предмета. Це дозволяє розглядати фотодокументи як важливий компонент сучасної методики викладання історії у закладах загальної середньої освіти.

У сучасній дидактиці фотографія розглядається як важливий компонент навчально-методичного забезпечення, що виконує не лише ілюстративну, а й пізнавально-аналітичну функцію. В умовах реалізації компетентнісного підходу до навчання зростає роль візуальних джерел інформації, які сприяють формуванню в учнів умінь аналізувати, інтерпретувати та критично осмислювати навчальний матеріал.

Як зазначається в педагогічних дослідженнях, візуальні матеріали в підручниках забезпечують підсилення смислового навантаження тексту та сприяють кращому засвоєнню інформації [35, с. 120]. У цьому контексті фотографія виступає багатофункціональним елементом навчального змісту.

Аналіз сучасних підручників для 10 класу свідчить про поступову трансформацію ролі фотографії в навчальному процесі. У традиційних виданнях 2000–2010-х рр. фотографії виконували переважно ілюстративну функцію та слугували доповненням до текстового матеріалу. Натомість у сучасних підручниках спостерігається їх інтеграція в систему навчальних завдань.

Зокрема, у підручнику з історії України для 10 класу авторства О. Гісема і О. Мартинюка [25] фотографії використовуються як історичні джерела, що підлягають аналізу. Учням пропонується інтерпретувати зображення в контексті історичних подій, що сприяє розвитку критичного мислення та дослідницьких навичок.

Фотографії представлені як історичні джерела. Вони включають портрети політичних діячів, архівні документи та документальні знімки подій. Важливою особливістю є наявність завдань, що передбачають аналіз зображень, наприклад: визначення історичного контексту або оцінка значення події за візуальним джерелом. Це свідчить про перехід від ілюстративної до аналітичної функції фотографії.

У підручнику широко представлені: архівні фотографії історичних подій; портрети політичних і культурних діячів; фотокопії документів; агітаційні плакати; фотографії архітектурних пам'яток та предметів побуту.

Важливою особливістю є те, що більшість фотографій супроводжується запитаннями та завданнями. Наприклад, учням пропонується визначити історичний період за фотографією, охарактеризувати суспільні настрої або проаналізувати значення певного історичного явища. Таким чином, фотографія виступає повноцінним джерелом історичної інформації.

Крім того, автори активно використовують фотографії для створення емоційного сприйняття історичних подій. Особливо це помітно в темах, присвячених Першій світовій війні, революційним подіям та повсякденному життю населення. Завдяки цьому учні мають можливість не лише засвоїти фактичний матеріал, а й краще зрозуміти атмосферу історичної епохи.

Під час проведення уроків застосовувалися різні методи та форми роботи з фотодокументами. Одним із найефективніших методів став аналіз історичних фотографій за визначеним алгоритмом. Учні послідовно описували зображення, визначали його історичний зміст, характеризували учасників подій, аналізували деталі та встановлювали історичний контекст. Така робота сприяла формуванню навичок уважного спостереження та розвитку аналітичного мислення.

Особливу увагу приділяли використанню проблемних запитань, які стимулювали учнів до самостійного пошуку відповідей і критичного осмислення матеріалу. Учитель пропонував школярам визначити, яку інформацію містить фотографія, хто міг бути її автором, з якою метою було створено зображення та чи можна вважати його об'єктивним історичним джерелом. Учні також

аналізували, які історичні події або суспільні процеси відображені на фотографіях та як вони впливали на життя людей певної епохи.

Наприклад, під час вивчення теми «Українська революція 1917–1921 рр.» учням демонструвалися фотографії діяльності Центральної Ради, українських військових формувань, масових мітингів і демонстрацій. Учні визначали особливості зовнішнього вигляду учасників подій, аналізували символіку, настрої натовпу та робили висновки щодо політичної ситуації того часу. Така форма роботи допомагала школярам не лише краще зрозуміти історичні події, а й емоційно відчувати атмосферу революційної доби [43, с. 331].

Для систематизації отриманих знань та встановлення взаємозв'язків між різними аспектами революційних подій ефективним є використання ментальних карт. Інтелект-карти являють собою ефективний візуальний інструмент, який у формі діаграм і схем відображає ключові думки, ідеї та їх взаємозв'язки, об'єднані навколо центральної теми [8, с. 37].

Так, під час розгляду теми «Миколаївщина в добу Української революції» для характеристики діяльності отаманів доцільно використовувати сервіс Coggle (див. Додаток Е), а для аналізу феномену селянських республік 1919 р. – сервіс Bubbl.us (див. Додаток Є). Такі ментальні карти допомагають учням виокремлювати головне, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та структурувати значний обсяг інформації [37, с. 43].

Логічним продовженням є застосування mind maps під час вивчення теми «Миколаївщина в роки Другої світової війни» (див. Додаток Ж). Ментальна карта, створена в онлайн-сервісі Popplet, системно відображає ключові етапи подій. Її перевагою є режим демонстрації з поступовим розгортанням гілок: від центрального поняття до підтем «оборона області», «партизанський рух» та «звільнення Миколаївської області». Такий підхід сприяє кращому засвоєнню хронології та логіки історичних подій [37, с. 44].

Перевагою цього методу є також його висока адаптивність – ментальні карти легко розробляти з урахуванням специфіки рідного краю, що дозволяє інтегрувати локальну історію в шкільний курс, посилювати регіональний

компонент навчання та формувати в учнів почуття причетності до історії своєї малої батьківщини [37, с. 51].

Важливе місце в процесі експерименту займала групова робота з фотодокументами. Учні об'єднувалися у невеликі групи та отримували окремі завдання для аналізу історичних фотографій. Кожна група повинна була описати фотодокумент, визначити його історичне значення та підготувати коротку презентацію результатів своєї роботи. Після цього відбувалося колективне обговорення, у ході якого учні порівнювали свої висновки та спільно формулювали узагальнення.

Групова форма роботи сприяла розвитку комунікативних навичок, уміння співпрацювати та аргументовано висловлювати власну думку. Крім того, учні навчалися слухати позицію інших та критично оцінювати різні точки зору. Такі методи навчання забезпечували активну участь школярів у навчальному процесі та підвищували рівень їхньої зацікавленості предметом.

Під час експерименту також використовувалися творчі завдання. Учням пропонувалося створити короткий історичний коментар до фотографії, скласти розповідь від імені учасника подій або написати есе про значення фотодокументів у вивченні історії. Виконання подібних завдань сприяло розвитку історичної уяви, творчого мислення та здатності емоційно сприймати історичний матеріал.

На завершальному, контрольному етапі експерименту було проведено повторне оцінювання рівня знань учнів. Для перевірки результатів використовувалися аналогічні методи, що й на початковому етапі: тестові завдання, письмові роботи, усне опитування та аналіз умінь працювати з історичними джерелами. Це дозволило об'єктивно порівняти результати навчання до і після впровадження методики використання фотодокументів.

Отримані результати засвідчили позитивний вплив фотодокументів на ефективність навчального процесу. Учні, які систематично працювали з фотоджерелами, продемонстрували значно вищий рівень засвоєння навчального матеріалу порівняно з учнями, які навчалися за традиційними методами. Вони

краще орієнтувалися в історичних подіях, точніше визначали причинно-наслідкові зв'язки та впевненіше аналізували історичні джерела [35, с. 61].

Позитивні зміни спостерігалися також у розвитку критичного мислення учнів. Школярі навчилися більш уважно аналізувати фотографії, звертати увагу на деталі, оцінювати достовірність зображень та робити самостійні висновки. Вони почали усвідомлювати, що фотографія є не лише засобом ілюстрації, а важливим історичним джерелом, яке потребує критичного підходу.

Крім того, результати експерименту підтвердили, що використання фотодокументів позитивно впливає на емоційне сприйняття навчального матеріалу. Учні виявляли більшу зацікавленість під час уроків, активніше брали участь в обговореннях та демонстрували вищий рівень мотивації до вивчення історії. Фотографії допомагали їм краще уявити історичну епоху, зрозуміти умови життя людей минулого та відчутти зв'язок із історичними подіями.

Важливою перевагою використання фотодокументів стало також підвищення рівня наочності навчання. Візуальне сприйняття інформації сприяло кращому запам'ятовуванню історичних фактів і подій, а поєднання текстового та візуального матеріалу забезпечувало більш глибоке осмислення теми. Це особливо важливо в умовах сучасної освіти, де значна увага приділяється розвитку візуальної грамотності та вмінню працювати з різними видами інформації [35, с. 120-121].

Отже, результати педагогічного експерименту підтвердили ефективність систематичного використання фотодокументів у процесі навчання історії. Фотографії як історичні джерела сприяють підвищенню якості знань учнів, розвитку критичного мислення, формуванню навичок аналізу історичних джерел та активізації пізнавальної діяльності школярів. Використання фотодокументів робить навчальний процес більш наочним, емоційно насиченим і наближеним до реального історичного досвіду, що дозволяє розглядати їх як важливий компонент сучасної методики викладання історії у закладах загальної середньої освіти.

Використання фотодокументів у навчальному процесі передбачає виконання учнями різноманітних завдань, спрямованих на розвиток аналітичних,

дослідницьких і творчих умінь. Робота з історичними фотографіями сприяє формуванню в учнів навичок самостійного аналізу джерел інформації, розвитку критичного мислення та здатності інтерпретувати історичні події на основі візуальних матеріалів. У сучасній методиці навчання історії фотодокументи розглядаються як ефективний засіб активізації пізнавальної діяльності школярів, оскільки поєднують наочність, емоційний вплив і значний інформаційний потенціал.

Одним із найбільш поширених видів роботи є аналіз історичних фотографій. Такі завдання передбачають поетапне дослідження фотодокумента та спрямовані на формування в учнів умінь уважно спостерігати, виділяти головне та встановлювати історичний контекст подій. Під час виконання подібних завдань учні визначають, яка історична подія зображена на фотографії, встановлюють склад учасників, аналізують їхній зовнішній вигляд, емоційний стан, особливості поведінки та символіку. Важливим елементом є також з'ясування часу й обставин створення фотографії.

Наприклад, під час аналізу фотографії періоду Української революції 1917–1921 рр. учні можуть визначати, які політичні сили представлені на зображенні, які символи використовуються учасниками події та які історичні процеси відображає фотографія. Учитель може запропонувати школярам відповісти на запитання: «Що відбувається на фотографії?», «Які деталі допомагають визначити історичний період?», «Які настрої передає це зображення?». Подібні завдання сприяють розвитку спостережливості та вміння працювати з деталями, що є важливою складовою історичного аналізу [43, с. 330–331].

Особливого значення набуває встановлення історичного контексту фотодокумента. Учні повинні не лише описати побачене, а й пов'язати фотографію з конкретними історичними подіями, явищами чи процесами. Це допомагає сформувати цілісне уявлення про історичну епоху та розвиває здатність бачити взаємозв'язки між окремими фактами. Наприклад, аналіз фотографій Першої світової війни може супроводжуватися визначенням умов життя солдатів, особливостей військової техніки та впливу війни на суспільство.

Ефективним видом діяльності є також порівняльний аналіз фотодокументів. Такі завдання передбачають зіставлення фотографій різних історичних періодів або подій з метою визначення спільних і відмінних рис. Порівняльний аналіз сприяє розвитку логічного мислення, уміння систематизувати інформацію та робити узагальнення.

Наприклад, учням можна запропонувати порівняти фотографії українських міст початку XX ст. та сучасності [43, с. 318]. У процесі роботи школярі визначають зміни в архітектурі, транспорті, одязі людей, організації міського простору та способі життя населення. Таке завдання дозволяє не лише простежити історичний розвиток суспільства, а й усвідомити вплив історичних процесів на повсякденне життя людей.

Іншим прикладом може бути порівняння фотографій різних політичних режимів або історичних епох. Учні аналізують особливості пропаганди, символіки, зовнішнього вигляду учасників подій та роблять висновки щодо характерних рис певного історичного періоду. Наприклад, зіставлення фотографій періоду Української революції та радянської доби дозволяє виявити відмінності у державній символіці, формах масових заходів і суспільних настроях [43, с. 380–381].

Порівняльні завдання мають важливе значення для формування в учнів уміння критично оцінювати інформацію. У процесі роботи школярі навчаються визначати, які елементи на фотографіях є типовими для певної епохи, а які можуть бути результатом постановки чи впливу ідеології. Це сприяє розвитку критичного ставлення до історичних джерел та усвідомленню того, що будь-який фотодокумент потребує аналізу й інтерпретації [33, с. 58].

Не менш важливими є творчі завдання, що передбачають складання розповіді, історичного опису або короткого есе на основі фотодокумента. Подібні види діяльності дозволяють учням не лише аналізувати історичний матеріал, а й емоційно сприймати події минулого, розвивати історичну уяву та навички зв'язного мовлення.

Наприклад, учням може бути запропоновано створити розповідь від імені учасника події, зображеної на фотографії. Виконуючи таке завдання, школярі намагаються уявити умови життя людей певної епохи, їхні переживання, настрої та ставлення до подій. Це сприяє формуванню емпатії та допомагає глибше зрозуміти історичний матеріал.

Іншим варіантом творчого завдання є складання історичного коментаря до фотографії. Учні коротко описують подію, визначають її значення та пояснюють, чому цей фотодокумент є важливим історичним джерелом. Такі вправи формують навички аргументованого висловлення власної думки та розвитку історичного мовлення. Наприклад, під час вивчення теми «Проголошення незалежності УНР. Брест-Литовський мирний договір» учням можна запропонувати проаналізувати фотографії делегації УНР на переговорах у Брест-Литовську та підписання Брестського мирного договору. Такі вправи розвивають навички аналізу історичних джерел і формування обґрунтованих висновків (Додаток 3) [43, с. 348].

Доцільним є також використання завдань реконструктивного характеру. Наприклад, учням можна запропонувати визначити, що могло передувати події, зображеній на фотографії, або спрогнозувати її наслідки. Такі вправи розвивають уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та формують цілісне бачення історичного процесу.

Важливе значення мають і дискусійні завдання, під час яких учні обговорюють зміст фотодокументів та висловлюють власне ставлення до історичних подій. Організація дискусій сприяє розвитку комунікативних навичок, уміння аргументувати власну позицію та поважати думку інших. Наприклад, учитель може запропонувати учням обговорити питання: «Чи можна вважати фотографію абсолютно об'єктивним історичним джерелом?» або «Яким чином фотографії впливають на формування історичної пам'яті суспільства?» [35, с. 157–158].

Використання фотодокументів у поєднанні з інтерактивними методами навчання сприяє активізації пізнавальної діяльності учнів та підвищенню їхньої

мотивації до вивчення історії. Робота з фотографіями робить уроки більш наочними, емоційно насиченими та цікавими для школярів. Крім того, фотодокументи допомагають учням краще запам'ятовувати історичний матеріал, оскільки візуальна інформація часто сприймається ефективніше, ніж текстова [14, с. 149].

Дослідження сучасних науковців свідчать, що систематичне використання фотодокументів у навчальному процесі позитивно впливає на розвиток аналітичних умінь учнів. Зокрема, праця Н. Пятіної підтверджує, що робота з візуальними джерелами сприяє розвитку вмінь аналізу, синтезу та узагальнення інформації, формує критичне мислення та підвищує рівень пізнавальної активності школярів [17].

Таким чином, використання фотодокументів у процесі навчання історії створює широкі можливості для організації різноманітних видів навчальної діяльності. Аналіз фотографій, порівняльні та творчі завдання сприяють формуванню історичної компетентності учнів, розвитку їхнього мислення, дослідницьких навичок і здатності самостійно працювати з історичними джерелами. Це дозволяє розглядати фотодокументи як важливий компонент сучасної методики викладання історії в закладах загальної середньої освіти.

Важливим напрямом практичного застосування фотодокументів у навчальному процесі є їх використання у проєктній діяльності учнів. Проєктна форма роботи належить до найбільш ефективних сучасних освітніх технологій, оскільки передбачає активну участь школярів у процесі здобуття знань, формування навичок самостійної діяльності та розвитку творчого мислення. Використання фотодокументів у межах проєктної діяльності дозволяє поєднати дослідницьку, аналітичну та творчу складові навчання історії, що сприяє глибшому засвоєнню історичного матеріалу та формуванню стійкого інтересу до предмета.

Особливого значення набувають проєкти, пов'язані з дослідженням історії рідного краю на основі фотодокументів. Така діяльність сприяє формуванню в учнів локальної історичної пам'яті, усвідомленню зв'язку між

загальнонаціональною історією та історією власної місцевості. Дослідження історії рідного краю через фотографії дозволяє школярам побачити конкретні зміни, що відбувалися у суспільстві, культурі, архітектурі та повсякденному житті людей у різні історичні періоди.

Проектна діяльність із використанням фотодокументів передбачає активне залучення учнів до процесу пошуку, аналізу та інтерпретації історичних матеріалів. На відміну від традиційних форм навчання, де учень часто виступає пасивним споживачем інформації, проектна робота формує в школярів уміння самостійно здобувати знання, працювати з різними джерелами інформації та робити власні висновки. Це відповідає сучасним компетентнісним підходам до навчання історії, які передбачають розвиток дослідницьких і комунікативних умінь учнів [14, с. 149].

У процесі реалізації проектів учні можуть використовувати різноманітні джерела фотодокументів. Значну цінність становлять матеріали сімейних архівів, які часто містять унікальні фотографії, пов'язані з історією родини, населеного пункту чи регіону. Робота з такими матеріалами сприяє усвідомленню зв'язку поколінь та формуванню особистісного ставлення до історії. Учні мають можливість досліджувати фотографії своїх родичів, аналізувати умови їхнього життя, особливості побуту, професійної діяльності та суспільних відносин певної епохи.

Наприклад, під час виконання проекту «Історія мого міста у фотографіях» учні можуть збирати старі світлини вулиць, будівель, навчальних закладів, підприємств або визначних історичних подій. Порівнюючи архівні фотографії із сучасним виглядом міста, школярі мають змогу простежити історичні зміни, визначити особливості розвитку архітектури та встановити вплив історичних процесів на формування міського простору. Така діяльність допомагає учням краще усвідомити значення історичної спадщини та необхідність її збереження.

Важливим джерелом фотодокументів є також електронні ресурси та цифрові архіви. У сучасних умовах значна кількість історичних фотографій доступна на сайтах музеїв, бібліотек, архівних установ та наукових організацій. Використання

цифрових ресурсів розширює можливості учнів у процесі дослідження історії та сприяє формуванню навичок роботи з інформаційними технологіями. Учні навчаються здійснювати пошук необхідних матеріалів, оцінювати достовірність джерел та систематизувати отриману інформацію.

Не менш важливу роль у проєктній діяльності відіграють музейні колекції. Організація роботи з музейними фотодокументами дозволяє учням ознайомитися з професійними підходами до збереження та вивчення історичних джерел. Під час відвідування музеїв або роботи з віртуальними експозиціями школярі можуть аналізувати фотографії історичних подій, видатних діячів, культурних пам'яток та предметів матеріальної культури. Це сприяє розширенню історичного світогляду учнів і розвитку інтересу до культурної спадщини.

Проєктна діяльність із використанням фотодокументів передбачає кілька основних етапів. На першому етапі учні обирають тему дослідження та визначають основну проблему проєкту. Наприклад, це можуть бути теми «Повсякденне життя мешканців міста у ХХ ст.», «Історія школи у фотографіях», «Події Другої світової війни в історії рідного краю» або «Трансформація міського простору у ХХ–ХХІ ст.».

Наступним етапом є пошук і відбір фотодокументів. Учні працюють із різними джерелами інформації, збирають фотографії, здійснюють їх систематизацію та визначають історичну цінність матеріалів. У процесі цієї роботи школярі навчаються аналізувати джерела, визначати час створення фотографії, встановлювати авторство та з'ясовувати історичний контекст.

Особливо важливим етапом є аналіз та інтерпретація фотодокументів. Учні описують зображення, визначають історичні події або явища, які відображені на фотографіях, аналізують деталі та роблять висновки. Наприклад, досліджуючи фотографії певного історичного періоду, школярі можуть визначати особливості одягу, транспорту, архітектури, організації праці чи побуту населення. Така діяльність сприяє розвитку спостережливості та формуванню навичок історичного аналізу.

Завершальним етапом проєктної діяльності є представлення результатів дослідження. Учні можуть презентувати свої проєкти у вигляді мультимедійних презентацій, тематичних виставок, доповідей, фотоальбомів або відеороликів. Публічний захист проєктів сприяє розвитку комунікативних умінь, навичок публічного виступу та аргументованого представлення власної позиції [29, с. 204].

Ефективною формою представлення результатів є створення шкільних виставок історичних фотографій. Учні можуть організовувати тематичні експозиції, присвячені історії рідного міста, школи чи окремих історичних подій. Такі виставки мають не лише навчальне, а й виховне значення, оскільки сприяють формуванню патріотичних почуттів, поваги до історичного минулого та відповідального ставлення до культурної спадщини.

Проєктна діяльність із використанням фотодокументів позитивно впливає на розвиток дослідницьких умінь учнів. У процесі роботи школярі навчаються формулювати проблему дослідження, здійснювати пошук інформації, аналізувати джерела, узагальнювати отримані результати та робити висновки. Такі навички є важливими не лише для вивчення історії, а й для подальшої освітньої та професійної діяльності учнів.

Крім того, використання фотодокументів у проєктній діяльності сприяє формуванню історичної пам'яті та національної свідомості школярів. Дослідження історії рідного краю через фотографії допомагає учням усвідомити значення історичної спадщини, відчувати зв'язок поколінь та зрозуміти роль окремої людини в історичному процесі. Особистісне залучення до роботи з історичними матеріалами формує емоційне ставлення до минулого та сприяє вихованню поваги до культурних і історичних цінностей.

Наукові дослідження підтверджують ефективність проєктної діяльності з використанням фотодокументів у процесі навчання історії. Зокрема, І. С. Мартинова зазначає, що робота з візуальними історичними джерелами сприяє розвитку історичного мислення, формуванню навичок аналізу інформації та активізації пізнавальної діяльності учнів. Дослідниця підкреслює, що

фотодокументи дозволяють поєднати навчальний процес із реальним історичним досвідом, роблячи вивчення історії більш наочним і змістовним [10, с. 217].

Таким чином, використання фотодокументів у проєктній діяльності є важливим напрямом сучасної методики викладання історії. Така форма роботи сприяє розвитку дослідницьких, аналітичних і творчих умінь учнів, формуванню історичної пам'яті та підвищенню мотивації до вивчення історії. Залучення школярів до самостійного пошуку та аналізу фотодокументів робить навчальний процес більш активним, практично спрямованим і особистісно значущим.

У навчальному процесі доцільно використовувати фотодокументи, що відображають ключові події та явища історії України, оскільки саме такі матеріали дозволяють учням краще зрозуміти особливості історичного розвитку держави, суспільні процеси та життя людей у різні історичні періоди. Фотографії виступають важливим історичним джерелом, яке не лише ілюструє події минулого, а й допомагає формувати в учнів навички аналізу, інтерпретації та критичного осмислення історичної інформації. Використання фотодокументів на уроках історії сприяє поєднанню емоційного та інтелектуального сприйняття матеріалу, що значно підвищує ефективність навчання.

Особливе значення у шкільному курсі історії мають фотодокументи періоду Української революції 1917–1921 рр. Ці фотографії відображають складні процеси національного державотворення, політичної боротьби та суспільних змін, які відбувалися в Україні на початку XX ст. Завдяки фотодокументам учні мають можливість побачити реальних учасників революційних подій, атмосферу масових мітингів, діяльність органів влади та особливості військових формувань.

Фотографії масових демонстрацій і мітингів дозволяють зрозуміти масштаби суспільної активності населення та зростання національної свідомості українців. Учні можуть аналізувати символіку, прапори, транспаранти, зовнішній вигляд учасників подій та робити висновки щодо політичних настроїв того часу. Наприклад, фотографії Софійської площі в м. Києві під час проголошення Універсалів Центральної Ради допомагають школярам усвідомити значення революційних подій для формування української державності [43, с. 335].

Важливими є також фотодокументи, що відображають діяльність політичних діячів Української революції. Фотографії Михайла Грушевського, Володимира Винниченка, Симона Петлюри та інших представників українського національного руху дозволяють персоніфікувати історичний процес і зробити його більш зрозумілим для учнів (додаток И) [43, с. 341].

Аналізуючи такі фотографії, школярі можуть характеризувати роль історичних постатей, визначати особливості їхньої діяльності та оцінювати їхній внесок у розвиток української державності.

Не менш важливими є фотографії українських військових формувань періоду революції. Вони демонструють процес створення національного війська, особливості військової символіки та умови боротьби за незалежність (додаток І). Учні можуть аналізувати однострої військових, озброєння, організацію підрозділів та робити висновки щодо стану української армії в умовах революційних подій.

Значний дидактичний потенціал мають фотодокументи періоду Другої світової війни. Ця тема є однією з найбільш складних і емоційно насичених у шкільному курсі історії, тому використання фотографій дозволяє учням глибше усвідомити трагізм воєнних подій та їхній вплив на життя людей. Фотодокументи допомагають конкретизувати історичний матеріал і показати війну не лише як сукупність військових операцій, а як масштабну гуманітарну катастрофу.

Особливо важливими є фотографії бойових дій, які ілюструють умови ведення війни, стан військової техніки, масштаби руйнувань та діяльність армій. Аналізуючи такі матеріали, учні можуть краще зрозуміти характер воєнних дій, труднощі фронтового життя та значення окремих битв. Наприклад, фотографії визволення українських міст або оборони м. Києва дають можливість учням побачити реальні наслідки війни та оцінити масштаби людських втрат [43, с. 440].

Водночас не менш інформативними є фотодокументи, що відображають повсякденне життя населення в умовах війни. Такі фотографії демонструють життя цивільного населення в окупації, евакуацію людей, працю в тилу, діяльність медичних працівників та становище дітей у воєнний період. Робота з

подібними матеріалами сприяє формуванню в учнів емоційного сприйняття історії та розвитку емпатії.

Наприклад, фотографії зруйнованих міст, черг за продуктами, евакуації населення чи дітей-сиріт допомагають школярам усвідомити, що війна торкнулася всіх сфер життя суспільства. Аналізуючи такі фотодокументи, учні можуть робити висновки про соціальні наслідки війни, умови життя населення та морально-психологічний стан людей у цей період.

Окрему групу становлять фотографії, пов'язані з рухом Опору та партизанською боротьбою на території України. Такі матеріали дозволяють висвітлити боротьбу населення проти окупаційного режиму, показати діяльність підпільних організацій і роль окремих людей у боротьбі за визволення країни. Робота з цими фотодокументами сприяє формуванню патріотичних почуттів та усвідомленню значення громадянської позиції в умовах історичних випробувань [43, с. 456–457].

Важливе місце у вивченні історії України посідають також фотодокументи, що стосуються процесів індустріалізації. Вони відображають економічний розвиток країни, будівництво промислових підприємств, зміни в соціальній структурі суспільства та особливості повсякденного життя населення у період модернізації.

Фотографії великих промислових об'єктів – заводів, фабрик, електростанцій, шахт і металургійних комбінатів – дозволяють учням уявити масштаби індустріального розвитку України у ХХ ст. Наприклад, світлини будівництва Дніпровської гідроелектростанції демонструють технічний прогрес, розвиток промисловості та значення індустріалізації для економіки держави. Учні можуть аналізувати умови праці робітників, масштаби будівництва та роль промислових об'єктів у розвитку країни.

Фотодокументи періоду індустріалізації також відображають зміни в соціальному житті суспільства. На фотографіях можна побачити робітничі колективи, нові житлові квартали, розвиток транспорту та міської інфраструктури. Це допомагає учням зрозуміти, як економічні процеси впливали

на спосіб життя населення, професійну структуру суспільства та урбанізаційні процеси (додаток І) [43, с. 389–390].

Водночас використання фотодокументів цього періоду дозволяє висвітлити й суперечливі аспекти індустріалізації. Учні можуть аналізувати фотографії важких умов праці, перевантаження робітників, масових будівництв та соціальних труднощів, що супроводжували економічні перетворення. Це сприяє формуванню вміння комплексно оцінювати історичні процеси та бачити як позитивні, так і негативні наслідки модернізації.

Доцільним є також використання фотодокументів, що відображають культурне та повсякденне життя населення в різні історичні періоди. Фотографії шкіл, театрів, громадських заходів, сімейного побуту та свят дозволяють учням краще зрозуміти особливості повсякденного життя людей, їхні традиції та культурні цінності. Такі матеріали допомагають зробити історію більш «живою» та наближеною до особистого досвіду школярів.

Використання різноманітних фотодокументів у навчальному процесі сприяє формуванню в учнів цілісного уявлення про історичний розвиток України. Фотографії дозволяють поєднати політичну, соціальну, економічну та культурну історію, показати взаємозв'язок історичних процесів і життя людей. Крім того, робота з фотодокументами формує навички аналізу історичних джерел, критичного мислення та самостійного осмислення інформації.

Таким чином, використання фотодокументів, що відображають ключові події та явища історії України, є важливим компонентом сучасної методики викладання історії. Фотографії періоду Української революції, Другої світової війни, індустріалізації та інших історичних епох сприяють підвищенню наочності навчання, розвитку історичного мислення учнів та формуванню глибшого розуміння історичних процесів.

Аналіз практичного впровадження фотодокументів у навчальний процес свідчить про їх високу ефективність як засобу навчання історії. Використання фотоджерел сприяє підвищенню інтересу учнів до вивчення історії України, забезпечує кращу наочність навчального матеріалу та активізує пізнавальну

діяльність школярів. У процесі роботи з фотографіями учні не лише отримують додаткову інформацію про історичні події, а й формують емоційне сприйняття історичного минулого, що позитивно впливає на рівень засвоєння знань.

Практика показує, що використання фотодокументів під час вивчення тем, пов'язаних з Українською революцією, Другою світовою війною, індустріалізацією та іншими важливими подіями історії України, дозволяє зробити уроки більш змістовними та наближеними до реального історичного контексту. Учні краще сприймають матеріал, коли мають можливість побачити справжні історичні фотографії, що відображають побут, зовнішність людей, суспільні настрої та особливості певної історичної епохи.

Крім того, фотодокументи сприяють розвитку критичного мислення, оскільки учні вчаться не лише сприймати інформацію, а й аналізувати її, оцінювати достовірність та робити власні висновки. Робота з фотоджерелами формує вміння порівнювати історичні факти, визначати авторську позицію та встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між подіями. Це особливо важливо в умовах сучасного інформаційного суспільства, де учні повинні вміти критично оцінювати візуальну інформацію та протидіяти маніпуляціям.

На думку І. С. Мартиної, фотографія є не лише ілюстрацією до історичного матеріалу, а повноцінним історичним джерелом, яке містить значний обсяг інформації про певну історичну епоху [10, с. 216]. Дослідниця підкреслює, що ефективність використання фотодокументів залежить від правильно організованої методики їх аналізу та інтерпретації учнями. Подібної позиції дотримується й О. В. Задорожна, яка наголошує на необхідності формування в учнів навичок роботи з історичними джерелами як важливого складника сучасної історичної освіти [48, с. 3].

Важливим результатом використання фотодокументів є також розвиток історичної пам'яті та формування громадянської свідомості учнів. Фотографії історичних подій сприяють емоційному осмисленню минулого та формуванню особистісного ставлення до історії власної держави. Це особливо актуально в

процесі вивчення трагічних сторінок історії України, таких як Голодомор, Друга світова війна чи національно-визвольні змагання [17, с. 60].

Отже, практичне впровадження фотодокументів у навчальний процес доводить їх значний дидактичний потенціал. Їх систематичне використання сприяє підвищенню ефективності навчання, розвитку історичного мислення та формуванню в учнів умінь аналізувати й інтерпретувати історичну інформацію.

Використання фотоджерел забезпечує формування історичних компетентностей учнів, сприяє розвитку аналітичного мислення, навичок роботи з історичними джерелами та підвищує мотивацію школярів до навчальної діяльності. Завдяки використанню фотографій учні мають можливість не лише отримувати нові знання, а й емоційно сприймати історичні події, що робить процес навчання більш змістовним і наближеним до реального історичного контексту.

Систематичне застосування фотодокументів у різних формах навчальної діяльності, зокрема під час пояснення нового матеріалу, виконання аналітичних завдань, організації групової роботи та реалізації навчальних проєктів, сприяє глибшому засвоєнню історичного матеріалу. Робота з фотоджерелами формує в учнів уміння аналізувати, порівнювати та інтерпретувати історичну інформацію, а також робити самостійні висновки на основі отриманих даних.

Крім того, використання фотодокументів позитивно впливає на розвиток критичного мислення учнів, оскільки вони навчаються оцінювати достовірність історичних джерел, визначати авторську позицію та розуміти особливості історичного контексту. У сучасних умовах інформаційного суспільства такі навички є надзвичайно важливими, адже сприяють формуванню медіаграмотності та здатності критично сприймати візуальну інформацію.

Сучасні підручники з історії України для 10 класу відображають суттєву трансформацію методичних підходів до викладання історії, що зумовлено впровадженням компетентнісної моделі навчання та орієнтацією на візуалізацію історичного матеріалу. Аналіз чинних навчальних видань свідчить, що фотодокументи поступово перетворюються з ілюстративного елементу на

повноцінне джерело історичної інформації, яке використовується для формування аналітичних та критичних умінь учнів [29, с. 135–136].

У підручнику авторів О. Гісема та О. Мартинюка, що широко використовується у закладах загальної середньої освіти, фотоматеріали виконують передусім функцію візуального супроводу тексту. Ілюстрації здебільшого розміщені поруч із тематичними параграфами та слугують засобом конкретизації описаних подій. Водночас у низці розділів фотодокументи супроводжуються запитаннями для учнів, що створює передумови для формування елементарних навичок аналізу історичних зображень. Проте домінує репродуктивний підхід, за якого фотографія ілюструє вже поданий у тексті матеріал, а не виступає самостійним джерелом дослідження [25].

Більш виражений джерелознавчий потенціал фотодокументів простежується у підручнику Н. Сорочинської та О. Гісема. У цьому виданні автори частіше залучають фотографії як історичні джерела, пропонуючи учням завдання на їх інтерпретацію. Зокрема, зображення політичних подій, соціальних процесів або культурного життя супроводжуються запитаннями аналітичного характеру, що сприяє розвитку умінь критичного мислення. Такий підхід відповідає сучасним вимогам історичної освіти, оскільки дозволяє учням не лише сприймати інформацію, а й здійснювати її первинну інтерпретацію [30].

У підручнику О. Струкевича фотодокументи застосовуються переважно для ілюстрації ключових історичних подій воєнно-політичного характеру. Особливістю цього видання є акцент на емоційному сприйнятті історії через візуальні образи, що підсилює виховний потенціал курсу. Водночас методичний апарат щодо роботи з фотографіями є обмеженим, оскільки завдання здебільшого спрямовані на відтворення фактів, а не на їх інтерпретацію [31].

Інтегровані підручники з історії України і всесвітньої історії, зокрема авторства М. Мудрого та О. Аркуші, демонструють найбільш сучасний підхід до використання фотодокументів. У цих виданнях фотографія розглядається як частина ширшого візуального наративу, який включає карти, плакати, карикатури та інші види зображальних джерел. Така інтеграція дозволяє формувати в учнів

цілісне уявлення про історичну епоху. Важливою рисою є також використання порівняльних завдань, де фотодокументи різних періодів аналізуються у взаємозв'язку, що сприяє розвитку історичного мислення високого рівня [28].

Аналіз чинних програм і підручників дає підстави стверджувати, що фотодокументи поступово набувають статусу повноцінного навчального джерела. Вони використовуються не лише як ілюстрації, а й як інструмент формування дослідницьких компетентностей учнів. Однак рівень їх методичної реалізації суттєво відрізняється залежно від авторського колективу та концепції підручника.

У більшості сучасних видань простежується перехід від традиційного ілюстративного підходу до інтерактивного, який передбачає аналіз, порівняння та інтерпретацію фотодокументів. Водночас залишається проблема недостатньої системності у формуванні навичок роботи з візуальними джерелами, оскільки не всі підручники містять достатню кількість методично продуманих завдань.

Отже, потенціал використання фотодокументів у підручниках історії України для 10 класу є значним і поступово розширюється. Найбільш ефективними є ті навчальні видання, які інтегрують фотографії у структуру історичного аналізу, поєднуючи їх із проблемними запитаннями та завданнями дослідницького характеру. Це дозволяє формувати в учнів не лише знання з історії, а й ключові компетентності, необхідні для критичного сприйняття візуальної інформації у сучасному інформаційному середовищі.

Важливим є й те, що фотодокументи сприяють формуванню історичної пам'яті та громадянської свідомості учнів. Звернення до реальних фотографій історичних подій допомагає школярам усвідомити значення історичного минулого, сформувати особистісне ставлення до подій історії України та розвинути почуття національної ідентичності.

Таким чином, використання фотодокументів у процесі навчання історії України є важливим складником сучасної історичної освіти. Їх систематичне впровадження в освітній процес сприяє підвищенню якості навчання, розвитку пізнавальної активності учнів та формуванню в них умінь, необхідних для успішного аналізу й осмислення історичної інформації.

РОЗДІЛ 4

Використання цифрових ресурсів та онлайн-фотоархівів у навчанні історії України

У сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства цифрові технології стали невід'ємною складовою освітнього процесу. Особливого значення вони набувають у викладанні історії України, де важливу роль відіграє використання візуальних джерел, зокрема фотодокументів. Цифрові ресурси та онлайн-фотоархіви відкривають широкі можливості для доступу до історичних матеріалів, забезпечують оперативне отримання інформації та сприяють підвищенню якості навчання. Завдяки використанню сучасних технологій учні отримують змогу працювати з автентичними історичними джерелами, що формує в них навички самостійного аналізу та критичного осмислення історичних подій [50, с. 14–15].

Онлайн-фотоархіви містять значну кількість фотографій, документів та ілюстративних матеріалів, присвячених різним періодам історії України. Вони дозволяють візуалізувати історичні процеси, ознайомлювати учнів із побутом, культурою, політичним життям та наслідками важливих історичних подій. Використання цифрових фотоматеріалів під час уроків сприяє формуванню емоційного сприйняття історії, що підвищує інтерес учнів до предмета та активізує їхню пізнавальну діяльність [49, с. 27–28].

Серед основних переваг використання цифрових ресурсів у навчанні історії України є доступність, мобільність та можливість інтерактивної взаємодії з навчальним матеріалом. Учитель може застосовувати електронні презентації, віртуальні виставки, інтерактивні карти, мультимедійні платформи та архівні сайти для організації різних форм навчальної роботи. Це дозволяє урізноманітнити уроки, поєднувати традиційні та інноваційні методи викладання, а також забезпечувати індивідуальний підхід до навчання [47, с. 28].

Важливим аспектом є також формування інформаційної та медіаграмотності учнів. Робота з цифровими архівами навчає здобувачів освіти оцінювати

достовірність джерел, аналізувати інформацію, визначати авторство та історичний контекст фотодокументів. Такі навички є необхідними в умовах сучасного інформаційного простору, де учні щоденно стикаються з великим обсягом різноманітної інформації [49, с. 48].

Отже, використання цифрових ресурсів та онлайн-фотоархівів у навчанні історії України є важливим напрямом модернізації освітнього процесу. Воно сприяє підвищенню ефективності навчання, розвитку дослідницьких умінь, формуванню історичного мислення та інформаційної культури учнів. У цьому розділі буде розглянуто основні види цифрових ресурсів, особливості їх застосування на уроках історії України та педагогічний потенціал онлайн-фотоархівів у сучасній освіті.

Сучасний етап розвитку історичної освіти характеризується активним впровадженням цифрових технологій, що суттєво розширює можливості використання візуальних джерел у навчальному процесі. Особливо важливу роль у цьому контексті відіграють цифрові ресурси та онлайн-фотоархіви, які забезпечують доступ до значних масивів історичних фотодокументів, що раніше були малодоступними для широкого кола користувачів. Як зазначають дослідники цифрової гуманітаристики, зокрема Ю. Пуківський, створення онлайн-архівів візуальних джерел є важливим етапом у формуванні нової моделі збереження історичної пам'яті, що поєднує традиційні архівні практики та сучасні цифрові технології [19, с. 75].

У цьому контексті особливого значення набувають електронні колекції національних та міжнародних інституцій, які надають відкритий доступ до фотодокументів різних історичних періодів. Зокрема, значний навчальний потенціал мають цифрові фонди Українського інституту національної пам'яті, матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, а також міжнародні платформи на кшталт Europeana Collections і цифрових архівів Library of Congress. Використання таких ресурсів дозволяє вчителю історії значно урізноманітнити навчальний матеріал, зробити його більш автентичним та наближеним до реальних історичних джерел.

Важливою перевагою цифрових фотоархівів є їх доступність, зручність у використанні та можливість швидкого пошуку необхідних матеріалів за темами, періодами чи ключовими словами. Це створює передумови для організації дослідницької діяльності учнів безпосередньо на уроці або під час виконання домашніх завдань. Учні можуть самостійно працювати з цифровими колекціями, аналізувати фотодокументи, порівнювати їх між собою та формувати власні історичні висновки, що повністю відповідає компетентнісному підходу в сучасній освіті.

Окрім цього, використання онлайн-фотоархівів сприяє формуванню в учнів навичок медіаграмотності, оскільки вони навчаються критично оцінювати джерела, перевіряти достовірність інформації та розрізняти автентичні історичні матеріали від реконструкцій або інтерпретацій. Таким чином, цифрові ресурси не лише збагачують зміст навчання, але й виконують важливу виховну та розвивальну функцію [49, с. 48].

Одним із прикладів таких ініціатив є онлайн-архів «Жива історія», який містить усноісторичні матеріали та візуальні джерела, що відображають різні аспекти історії України, зокрема події XX ст. та сучасності. Подібні платформи забезпечують не лише збереження фотодокументів, але й їх систематизацію та доступність для освітніх цілей, що значно підвищує їх дидактичну цінність. Як зазначено в описі ресурсу, такі архіви містять фотографії, що передають досвід війни, репресій, повсякденного життя та культурних практик українського суспільства [51].

У навчанні історії України цифрові фотодокументи виконують функцію не лише ілюстративного матеріалу, а й повноцінного джерела історичної інформації. Їх використання дозволяє учням формувати навички критичного аналізу, порівняння та інтерпретації історичних подій, а також розуміти багатовимірність історичного процесу через візуальні свідчення епохи. Цифрові фотографії дають змогу розглядати історичні події в ширшому контексті, зіставляючи різні джерела та точки зору, що особливо важливо для розвитку історичного мислення учнів старшої школи.

Як зазначають сучасні дослідники цифрових архівів, зокрема О. Ємчук, електронні архіви та нові медіа створюють принципово нове середовище для роботи з історичними джерелами, забезпечуючи їх інтеграцію в освітній та дослідницький простір [4, с. 66]. У таких умовах змінюється сама логіка навчання історії: учень поступово переходить від пасивного сприйняття інформації до активного її дослідження, використовуючи цифрові колекції як інструмент пізнання минулого.

Важливо підкреслити, що цифрові фотодокументи сприяють формуванню дослідницьких компетентностей, оскільки учні навчаються самостійно добирати матеріал, перевіряти його походження, встановлювати історичний контекст та робити обґрунтовані висновки. Це відповідає сучасним вимогам історичної освіти, яка орієнтована на розвиток критичного мислення, інформаційної грамотності та здатності працювати з різними типами джерел.

Особливу роль у навчальному процесі відіграють інтерактивні цифрові платформи, які містять візуальні матеріали різних історичних періодів. Використання таких ресурсів дозволяє значно урізноманітнити форми подання навчального матеріалу та зробити процес вивчення історії більш динамічним і наочним. Зокрема, інтерактивні карти, мультимедійні атласи та цифрові історичні реконструкції дають можливість учням не лише ознайомлюватися з фактами, а й візуально простежувати перебіг історичних процесів у просторі та часі.

Завдяки таким інструментам школярі можуть відслідковувати зміни територій держав, міграційні процеси, демографічні трансформації, розвиток міст, а також соціально-економічні явища різних епох. Це сприяє формуванню більш цілісного уявлення про історичний розвиток України та світу, оскільки учні бачать не ізольовані події, а взаємопов'язані процеси в їхньому динамічному розвитку.

Важливо підкреслити, що використання інтерактивних цифрових ресурсів суттєво підвищує рівень залученості учнів до навчального процесу. Вони стають активними учасниками навчання, оскільки мають можливість самостійно взаємодіяти з інформацією, змінювати масштаби, порівнювати карти різних

періодів та аналізувати візуальні дані. Такий підхід сприяє розвитку дослідницьких умінь і формуванню навичок самостійної роботи з історичним матеріалом.

Крім того, інтерактивні платформи позитивно впливають на розвиток просторового мислення учнів, що є важливою складовою історичної компетентності. Завдяки візуалізації історичних процесів учні краще розуміють причинно-наслідкові зв'язки між подіями, усвідомлюють географічні особливості історичних явищ і можуть більш глибоко аналізувати перебіг історичних процесів у різних регіонах.

Важливим напрямом використання цифрових фотоджерел є робота з великими мультимедійними базами даних, які містять мільйони зображень історичного та культурного характеру. Подібні ресурси відкривають нові можливості для аналізу візуальної інформації, оскільки дозволяють досліджувати не окремі фотодокументи, а цілі масиви зображень, що відображають довготривалі соціальні, культурні та історичні процеси.

У навчальному процесі подібні ресурси можуть бути використані як додаткове джерело візуального матеріалу для порівняльного аналізу історичних епох, вивчення змін у матеріальній культурі, побуті та соціальній структурі суспільства. Учні мають можливість працювати з великою кількістю зображень, виокремлювати характерні ознаки певного історичного періоду, а також простежувати еволюцію культурних і соціальних явищ у довготривалій перспективі.

Таким чином, використання великих мультимедійних баз даних у навчанні історії сприяє розширенню джерельної бази, розвитку дослідницьких навичок учнів та формуванню більш глибокого й системного розуміння історичних процесів.

Окрему увагу слід приділити цифровим історичним проєктам, які спеціально орієнтовані на популяризацію історії України та забезпечення відкритого доступу до історичних джерел. Такі ресурси поєднують у собі фотоархіви, документальні

матеріали, картографічні дані та аналітичні матеріали, що дозволяє розглядати їх як комплексні інформаційні системи для навчання історії.

У контексті освітнього процесу подібні платформи мають особливу цінність, оскільки вони забезпечують учнів автентичними візуальними матеріалами, які відображають різні історичні періоди розвитку України. Зокрема, цифрові історичні бібліотеки надають доступ до фотографій визначних подій, портретів історичних діячів, репортажних знімків, а також матеріалів, що ілюструють повсякденне життя людей у різні епохи. Це дає змогу учням не лише засвоювати фактичний матеріал, а й формувати цілісне уявлення про історичну реальність.

Використання таких цифрових ресурсів у навчальному процесі сприяє інтеграції різних типів джерел – візуальних, текстових та картографічних, що відповідає сучасним вимогам компетентнісного підходу в освіті. Учні отримують можливість аналізувати історичні події комплексно, встановлювати взаємозв'язки між різними видами джерел та формувати власні висновки на основі різнопланової інформації.

Крім того, робота з цифровими історичними проєктами підвищує мотивацію до навчання, оскільки учні мають справу з реальними історичними матеріалами, а не лише з адаптованими навчальними текстами. Це сприяє розвитку дослідницьких умінь, критичного мислення та навичок самостійного опрацювання інформації, що є важливою складовою сучасної історичної освіти [14, с. 149–150].

У педагогічній практиці використання онлайн-фотоархівів дозволяє ефективно реалізувати принцип наочності навчання, який є одним із ключових у викладанні історії України. Завдяки цифровим ресурсам учитель отримує можливість оперативно залучати автентичні фотодокументи безпосередньо під час уроку, що значно підсилює сприйняття навчального матеріалу та робить його більш доступним для учнів.

Наприклад, під час вивчення теми Української революції 1917–1921 рр. учні можуть працювати з цифровими фотографіями мітингів, засідань Центральної Ради, діяльності урядових структур та військових формувань. Такі візуальні

джерела дозволяють не лише відтворити зовнішній вигляд подій, а й глибше зрозуміти їхній історичний контекст, соціальну атмосферу та політичні процеси того часу. Робота з фотодокументами сприяє формуванню цілісного уявлення про складність і багатовимірність революційних подій.

Аналогічно, під час вивчення теми Другої світової війни використання фотодокументів фронтового життя, партизанського руху та цивільного населення дозволяє учням не лише засвоїти фактичний матеріал, а й емоційно осмислити трагізм і масштабність подій. Фотографії руйнувань, евакуації, життя в умовах окупації або на фронті допомагають сформувати більш глибоке та усвідомлене ставлення до історії, сприяючи розвитку емпатії та історичної свідомості.

Таким чином, онлайн-фотоархіви виступають важливим дидактичним інструментом, який поєднує наочність, доступність і наукову достовірність, забезпечуючи підвищення ефективності навчання історії та розвиток пізнавальної активності учнів.

Науковці також підкреслюють, що цифрові фотоджерела сприяють розвитку в учнів медіаграмотності, оскільки вони навчаються критично оцінювати інформацію, розрізняти автентичні матеріали від маніпулятивних зображень та аналізувати контекст створення фотографій. Це особливо важливо в умовах сучасного інформаційного суспільства, де візуальні джерела можуть бути використані як засіб впливу на громадську думку [16, с. 138].

Отже, використання цифрових ресурсів та онлайн-фотоархівів у навчанні історії України є важливим елементом модернізації освітнього процесу. Воно забезпечує доступ до широкого спектра історичних джерел, сприяє розвитку дослідницьких умінь учнів та формує їхню історичну компетентність. Інтеграція цифрових технологій у викладання історії дозволяє зробити навчання більш наочним, інтерактивним та ефективним, що відповідає сучасним вимогам освіти.

ВИСНОВКИ

У процесі виконання дипломної роботи було комплексно досліджено теоретичні та практичні аспекти використання фотодокументів на уроках історії України в 10 класі. На основі аналізу науково-методичної літератури, сучасних педагогічних концепцій, а також узагальнення передового педагогічного досвіду було обґрунтовано значущість фотодокументів як одного з найефективніших візуальних засобів навчання історії в умовах сучасної компетентнісної та цифрової освіти.

У ході дослідження встановлено, що фотодокументи виступають важливим різновидом історичних джерел, які поєднують у собі інформаційну, пізнавальну, емоційно-ціннісну та виховну функції. Їх використання на уроках історії України сприяє не лише передачі фактичного матеріалу, але й формуванню в учнів цілісного історичного образу епохи, події чи явища. Завдяки візуалізації історичного матеріалу учні краще усвідомлюють причинно-наслідкові зв'язки, особливості розвитку суспільних процесів, а також конкретні умови життя людей у різні історичні періоди.

Окремо підкреслено, що робота з фотодокументами сприяє розвитку в учнів ключових предметних та ключових компетентностей, зокрема: історичної, інформаційно-цифрової, комунікативної та соціальної. Аналіз візуальних джерел формує вміння критично мислити, порівнювати інформацію, встановлювати її достовірність, інтерпретувати історичні факти та робити обґрунтовані висновки. Крім того, використання фотоматеріалів посилює емоційне сприйняття навчального матеріалу, що позитивно впливає на рівень мотивації учнів до вивчення історії.

Теоретичний аналіз засвідчив, що ефективність використання фотодокументів значною мірою залежить від методично грамотної організації роботи з ними. Найбільш результативною є поетапна модель роботи, яка включає: первинний опис зображення, аналіз його змісту, історичну інтерпретацію, порівняння з іншими джерелами та узагальнення отриманої інформації. Такий

підхід забезпечує поступове формування в учнів навичок джерелознавчого аналізу та сприяє глибшому засвоєнню навчального матеріалу.

У практичній частині дипломної роботи було визначено дидактичні можливості використання фотодокументів на різних етапах уроку історії України в 10 класі: під час актуалізації опорних знань, вивчення нового матеріалу, закріплення та узагальнення. Розроблено та апробовано приклади навчальних завдань і ситуацій, що передбачають аналіз історичних фотографій, їх порівняння, визначення контексту створення, а також формування власних учнівських висновків.

Отримані результати свідчать, що систематичне та цілеспрямоване використання фотодокументів у навчальному процесі позитивно впливає на якість засвоєння історичних знань. Зокрема, спостерігається підвищення пізнавальної активності учнів, зростання рівня їхньої самостійності у навчальній діяльності, а також покращення здатності до аналізу історичних подій і явищ. Крім того, фотодокументи сприяють урізноманітненню форм і методів навчання, що робить уроки більш інтерактивними та цікавими.

Важливе місце відведено ролі цифрових технологій та електронних архівів, які істотно розширюють доступ до історичних фотодокументів. Використання онлайн-ресурсів, цифрових музеїв та архівних баз даних дозволяє урізноманітнити навчальний матеріал, забезпечити його актуальність та автентичність. Це, у свою чергу, створює умови для розвитку дослідницьких умінь учнів, формування їхньої медіаграмотності та навичок критичного сприйняття інформації в умовах інформаційного суспільства.

Таким чином, використання фотодокументів на уроках історії України в 10 класі є педагогічно доцільним, методично обґрунтованим і ефективним засобом навчання. Воно сприяє підвищенню якості історичної освіти, формуванню ключових компетентностей учнів, розвитку їхнього критичного мислення та стійкого інтересу до вивчення історії.

Перспективними напрямками подальших досліджень можуть стати: розробка більш детальних методичних моделей інтеграції цифрових фотоджерел у

навчальний процес; дослідження впливу мультимедійних технологій на рівень засвоєння історичних знань; а також впровадження інтерактивних та проєктних форм роботи з візуальними історичними джерелами в шкільній практиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

I. Монографії та статті

1. Брюховецька О. Візуальний поворот у культурі і культурології. *Культурологія: Могиланська школа: колективна монографія* / наук. ред. та упоряд. М. А. Собуцький, Д. О. Король, Ю. В. Джулай. Київ: ФОП Філюк О., 2018. С. 130–165. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/49d6c4ab-f8a8-4e0d-8c41-c612050c890e/content>
2. Ганаба С. В. Візуальні джерела на уроках історії: можливості використання. *Науковий вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Педагогічні науки*. 2025. URL: <https://dspace.nadpsu.edu.ua/bitstream/123456789/4923/1/Дидактика%2016-28-38.pdf>
3. Горпинко О. С. Роль візуалізації інформації у формуванні історичного мислення учнів. *Історія та правознавство : науково-методичний журнал*. 2020. № 10–12 (578–580), квітень. С. 17–20.
4. Ємчук О., Ййслуу А. Архівні джерела та інформаційні ресурси біографічних досліджень з історії українського спорту. *Архіви України*. 2021. № 2 (327). С. 65–84. URL: <https://au.archives.gov.ua/index.php/au/article/view/117>
5. Житеньова Н. В. Технології візуалізації в сучасних освітніх трендах. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету: зб. наук. праць / за ред. Н. Морзе*. Київ: Київ ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. С. 144–157. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/18635/1/N_Zhytyenyova_OPENEDU_2_NDLIO.pdf
6. Коляструк О. Візуальні документи як особливі джерела історії повсякденності. *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика*. 2008. Вип. 14. С. 259–264. URL: <http://history.org.ua/JournALL/xxx/14/16.pdf>
7. Комаров Ю. Методи роботи з візуальними джерелами. *Доба*. 2004. № 2. С. 15–19.

8. Лавренова М. В. Ментальні карти як новації в освітньому процесі. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія»*. Мукачєво : Вид-во МДУ, 2019. Випуск 1. С. 36–40. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=nvmdupp_2019_1_9
9. Малієнко Ю. Теоретичні засади візуалізації змісту підручників з історії для старшої школи у контексті компетентнісного навчання. *Проблеми сучасного підручника*. 2019. Вип. 23. С. 149–161. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/719416/1/Стаття%20Малієнко%20ПСП%202019%20Вип.%2023.pdf>
10. Мартинова І. С. Використання фотографії при вивченні історії в школі. *Актуальні проблеми методики навчання історії, правознавства та суспільствознавчих дисциплін*. 2016. Вип. 8. С. 215–218. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/21fe370a-0a63-4734-a27b-d8dff3d091dd/content>
11. Могарита В. М. Роль та місце ілюстрацій у змісті сучасного шкільного підручника історії. *Збірник наукових праць. Педагогічні науки*. Випуск 81. Том 1. 2018. С. 31–35. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_2018_81%281%29_7
12. Мороз П. В. Особливості використання фотографії як історичного джерела на уроках історії. *Виклики і перспективи в умовах турбулентності світу. Педагогічна компаративістика і міжнародна освіта*. 2022. С. 167–171. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/733674/1/Мороз_П_Comparative_2022.pdf
13. Мороз П. В. Розвиток дослідницьких умінь учнів засобами ілюстрацій шкільного підручника історії (на прикладі експериментального підручника історії стародавнього світу). *Збірник наукових праць. Педагогічної науки*. Частина 1. Херсон: Видавництво ХДУ, 2008. Випуск 50. С. 233–240. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwieueDo8eqUAxWPRPEDHR76BWAQFnoECBgQAQ&url=https%3A%2F%2Fps.jo>

urnal.kspu.edu.ua/index.php?Fps%2Farticle%2Fdownload%2F2468%2F2237&usg=AOvVaw1f-X08yUNgc4_O2Q0mOgNR&opi=89978449

14. Мороз П., Мороз І. Аналіз стану використання історичних джерел у навчанні історії в старшій школі. *Український педагогічний журнал*. 2019. № 4. С. 142–153. URL: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/398/331>

15. Мороз П., Мороз І. Інтегрування історії повсякденності у шкільний курс історії: дослідницький аспект. *Проблеми сучасного підручника*. 2023. №30 С. 86–101. URL:

https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/736193/1/Мороз_П_Мороз_І_ПСП_2023.pdf

16. Мороз П., Мороз І. Інформаційний та методичний потенціал фотографії як історичного джерела (на прикладі підручника «Досліджуємо історію і суспільство»). *Проблеми сучасного підручника*. 2022. № 29. С. 137–153. URL: <https://ipvid.org.ua/index.php/psp/article/view/658/675>

17. П'ятіна Д., Мелекєсцев К. Фотографія, як засіб збереження пам'яті. *Вісник студенського наукового товариства ДонНУ ім. Василя Стуса*. 2021. Випуск 13, том 1. С. 57–62. URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/9947>

18. Пометун О., Гупан Н. (2020). Візуальні джерела у підручнику з історії як засіб розвитку критичного мислення учнів. *Проблеми сучасного підручника*. 2020 Вип. 24. С. 241–255. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=psp_2020_24_24

19. Пуківський Ю. Формування та перспективи онлайн-архіву усноісторичних і візуальних джерел «Жива історія». *Архіви України*. 2023. № 2 (335). С. 68–77. URL: <https://au.archives.gov.ua/index.php/au/article/view/199>

20. Рабенчук О. До питання про візуальне як джерело історичних досліджень. *Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика*. 2012. Вип. 17. С. 29–39. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=

[10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILE=&S21STR=Uxxs_2012_17_5](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILE=&S21STR=Uxxs_2012_17_5)

21. Рачков Є. С. Методи та підходи візуальної історії: аналіз історіографії. *Харківський історіографічний збірник*. 2015. Вип. 14. С. 27–41. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILE=&S21STR=khiz_2015_14_7

II. Підручники та посібники

22. Бурейко І. О., Хлібовська Г. М., Крижановська М. Є., Наумчук О. В. Історія України: підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль: Астон, 2018. 256 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/3094-istoriia-ukrainy-10-klas-burneiko.html>

23. Власов В. С., Кульчицький С. В. Історія України (профільний рівень): підруч. для 10 кл. Київ: Літера ЛТД, 2018. 304 с. URL: <https://shkola.in.ua/1748-istoriia-ukrainy-10-klas-vlasov-2018-prof.html>

24. Гісем О. В. Історія України і світ (інтегрований курс, рівень стандарту): підруч. для 10 кл. закл. загал. серед. освіти. Харків: Вид-во «Ранок», 2018. 256 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/3095-istoriia-ukraina-i-svit-10-klas-gisem.html>

25. Гісем О. В., Мартинюк О. О. Історія України: підручник для 10 класу. Київ.: Ранок, 2018. 240 с. URL: <https://shkola.in.ua/1750-istoriia-ukrainy-10-klas-hisem-2018.html>

26. Кульчицький С. В., Лебедева Ю. Г. Історія України: підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Київ: Генеза. 2010. 153 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/433-storiya-ukrayini-kulchickiy-lebedyeva-10-klas.html>

27. Мороз П., Мороз І. Дослідницька діяльність учнів у процесі навчання всесвітньої історії в основній школі : методичний посібник. Київ: ТОВ «КОНВІ ПРИНТ», 2018. 96 с. URL:

<https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/712554/1/Мороз%20П.В.%2С%20Мороз%20І.В.%20Дослідницька%20діяльність%20учнів%20в%20процесі%20навчання%20всесвітньої%20історії.pdf>

28. Мудрий М. М., Аркуша О. Є. Історія України і світу (інтегрований курс): підручник для 10 класу. Київ: Генеза, 2018. 288 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1126-istoriya-ukraina-i-svit-10-klas-mudryy.html>

29. Пометун О., Фрейман Г. Методика навчання історії в школі. Київ: Видавництво Генеза, 2006. 328 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/3731/1/Пометун_О.І.Методика.pdf

30. Сорочинська Н. М., Гісем О. В. Історія України: підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Ранок, 2018. 256 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/3093-istoriia-ukrainy-10-klas-sorochynska.html>

31. Струкевич О. К. Історія України: підручник для 10 класу (рівень стандарту). Київ: Грамота, 2018. 240 с. URL: <https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/10-klas-istorija-ukrajini-strukevich-2018.pdf>

32. Терно С. О. Методика розвитку критичного мислення школярів у процесі навчання історії: [посібник для вчителя]. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2012. 70 с. URL: https://sites.znu.edu.ua/interactiv.edu.lab//Posibnyky/Terno_Methodology.pdf

33. Терно С. Розвиток критичного мислення старшокласників у процесі навчання історії. *Запорізький національний університет*, 2011. 275 с. URL: https://www.academia.edu/4957527/Терно_С_О_Розвиток_критичного_мислення_старшокласників_у_процесі_навчання_історії_С_О_Терно_Запоріжжя_Запорізький_національний_університет_2011_275_с

34. Хлібовська Г., Крижановська М., Наумчук О. Історія України: підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль: Астон, 2023. 292 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/3092-istoriia-ukrainy-10-klas-khlibovska.html>

35. Яковенко Г. Г. Методика навчання історії: навчально-методичний посібник. Харків: Видавництво ХНАДУ, 2017. 324 с. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/items/e13703d8-b643-4dfe-a354-a20c52878c55>

III. Методичні матеріали

36. Бутко В. В. Використання візуальних історичних джерел на уроках історії як засіб формування і розвитку предметних і ключових компетентностей учнів. Пирятин, 2022 34 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/1AEJYi1jrf54FrULNe1UEEAUS1jKCzQEM/view>

37. Гладун В. Візуалізація на уроках історії з теми «Наш край» засобами онлайн-сервісів. *Вісник Інституту післядипломної педагогічної освіти*. 2022. №3 (94) С. 38–55 URL: <https://september.moippo.mk.ua/index.php/sept/article/view/237/245>

38. Лоза К. О. Робота з візуальними джерелами як засіб розвитку пізнавальних здібностей та критичного мислення учнів. *На Урок. Освітній проект*. 2018. URL: <https://naurok.com.ua/roboata-z-vizualnimi-dzherelami-yak-zasib-rozvitku-piznavalnih-zdibnostey-ta-kritichnogo-mislennya-uchniv-214037.html> (дата звернення: 26.04.2026)

39. Методичні поради по організації роботи з візуальними джерелами. URL: <https://marinachaikovskal402.wixsite.com/website/методичні-поради>

40. Мокрогуз О. П. Робота з джерелами інформації на уроках історії [додаток]. Посібник для вчителя. Всесвітня історія. Новий час (XV –XVIII ст.). 8 клас. *History*. URL: <https://uahistory.co/lesson/teachers-guide-world-history-8-class-mokrogyz-2008/38.php>

41. Мороз П. В. Формування вміння працювати з фотографією як самостійним історичним джерелом на уроках історії в ліцеї. *Практичні поради для старшої школи, з прикладами вправ для 10 класу*. 2019. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/719400/1/Тези%20Мороз%20П.%20анотaіні%202019.pdf>

42. Мороз П. В., Мороз І. В. Роль фотографії як джерела інформації на уроках історії та громадянської освіти. *Загальна середня освіта України в умовах воєнного стану та відбудови. Реалії, досвід та перспективи*. С. 81–87. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/736491/1/Мороз_Metodychni_rekomendatsii_interaktyv-82-88.pdf
43. Мороз П., Мороз І., Власов, В. Історія України в джерелах : практикум. Київ: ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2021. 564 с. URL: <https://undip.org.ua/library/istoriia-ukrainy-v-dzherelakh-praktykum/> (дата звернення: 27.04.2026)
44. Мусій С. С. Робота з історичними джерелами як засіб формування критичного мислення учнів (практичний poradnik для вчителів та учнів). 2010. 35 с. URL: https://static.klasnaocinka.com.ua/uploads/editor/5303/423981/sitepage_63/files/robota_z_istorichnimi_dzherelami_.pdf (дата звернення: 25.04.2026)
45. Педагогічний експеримент. Навч-метод. посіб. Кіровоград: Вид-во КОШПО ім. Василя Сухомлинського, 2008. 72 с. URL: <https://library.kr.ua/wp-content/elib/zhosan/pedekspnmp.pdf>
46. Фуріна О. А. Організація діяльності учнів із різними джерелами історичних знань. *Урок.ОСВІТА.UA*. 2013. 20 листопада. URL: https://urok.osvita.ua/materials/edu_technology/37985/ (дата звернення: 25.04.2026)

IV. Кваліфікаційні (дипломні) роботи

47. Данильчук Є.В. Фотографія як джерело з історії повсякдення радянської людини. Дипломна робота на здобуття освітнього ступеня Магістр. Запоріжжя. 2021. 98 с. URL: <https://dspace.znu.edu.ua/jspui/bitstream/12345/5150/1/Данильчук%20Є.В..pdf>
48. Задорожна Л. В. Методика використання історичних документів на уроках історії України в загальноосвітній школі. *Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук*. Київ. 2005 URL: <https://enpuir.udu.edu.ua/entities/publication/529c06d2-09ea-483c-86e6-346370809e96>

49. Кострюліна П. Д. Цифровізація архівів в Україні: технології та стратегія. Дипломна робота на здобуття освітнього ступеня Магістр. Київ. 2024. 90 с. URL:

https://repository.mu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/8258/1/Кваліфікаційна%20робота_Кострюліна%20П_.pdf

50. Проценко Д. О. Роль і значення фотодокументів у формуванні архівних фондів та збереження історичної пам'яті. Дипломна робота на здобуття освітнього ступеня Бакалавр. Кременчук. 2025. 92 с. URL:

https://document.kdu.edu.ua/diplom/2025_bak_6426.pdf

V. Електронні веб-сайти, онлайн-архіви

51. Жива історія: Онлайн-архів усноісторичних та візуальних джерел. <https://livehistory.org.ua/>

52. Події Української революції 1917–1921 рр. у фото. *Святошинська районна в м. Києві державної адміністрації*. 2017. URL: <https://svyat.kyivcity.gov.ua/news/podii-ukrainskoi-revoljutsii-19171921-rokiv-u-foto>

ДОДАТКИ

Додаток А

Задання для учнів, як мотиваційний момент на уроці. Придумайте свою назву до кожної з фотографій»

Джерело: Мороз П., Мороз І. Інформаційний та методичний потенціал фотографії як історичного джерела (на прикладі підручника «Досліджуємо історію і суспільство»). *Проблеми сучасного підручника*. 2022. № 29. С. 137–153.
URL: <https://ipvid.org.ua/index.php/psp/article/view/658/675>

Практична робота «Інформація про минуле з фотоджерел»

Група 1. «Українське село кінця XIX – початку XX ст.»

Як на фотографіях відображено життя тогочасного українського села?

Опишіть одяг, заняття селян зображених на фото.

Група 2. «Київ кінця XIX – початку XX ст.»

Як на фотографіях відображено тогочасний Київ? Опишіть одяг городян.

Якими були будинки та транспорт у місті?

Джерело: Мороз П., Мороз І. Інформаційний та методичний потенціал фотографії як історичного джерела (на прикладі підручника «Досліджуємо історію і суспільство»). *Проблеми сучасного підручника*. 2022. № 29. С. 137–153.
URL: <https://ipvid.org.ua/index.php/psp/article/view/658/675>

Працюємо разом!

Перегляньте ілюстрації та використовуючи свої попередні знання з природознавства, висловіть припущення, як природні умови можуть вплинути на життя та заняття людей?

1. Український степ з родючими ґрунтами
3. Карпати. Полонинська ватра
5. Виллов риби в Норвегії

2. Оленярство в тундрі.
4. Одеський морський порт
6. Карпатський ліс

Джерело: Мороз П. В., Мороз І. В. Роль фотографії як джерела інформації на уроках історії та громадянської освіти. Загальна середня освіта України в умовах воєнного стану та відбудови. Реалії, досвід та перспективи. С. 81–87. URL:

https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/736491/1/Moroz_Metodychni_rekomendatsii_interaktyv-82-88.pdf

Працюємо разом!

Проаналізуйте наведені далі світлини згідно з відповідними алгоритмами. Визначте, які особливості війни як явища на них відображено. Як воєнні дії вплинули на життя мирного населення? Про які наслідки Першої світової війни свідчать ці фото? Свою відповідь аргументуйте.

Руїни містечка в Бельгії. 1914 р.

Біженці Першої світової війни

Англійські бійці виносять пораненого з поля бою. Серпень 1917 р.

Французький офіцер стоїть біля свіжих могил загиблих у Шампані, на сході Франції. 19 грудня 1916 р.

Військовополонені царської армії на станції Тільзіт (Австро-Угорщина). 1914 р.

Ветерани Першої світової війни за грою в карти. 1919 р.

Джерело: Мороз П. В., Мороз І. В. Роль фотографії як джерела інформації на уроках історії та громадянської освіти. *Загальна середня освіта України в умовах воєнного стану та відбудови. Реалії, досвід та перспективи*. С. 81–87. URL:

https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/736491/1/Moroz_Metodychni_rekomendatsii_interaktyv-82-88.pdf

Фотографії масового мітингу в м. Києві 1917 р.

Додаток Г.1.

Мітинг на Софійській площі. м. Київ. 1 квітня 1917 р.

Джерело: Мараєв В. Свято Свободи – Свято вільної України. *Український інтерес*. 2026. 1 квітня. URL: <https://uain.press/articles/svyato-svobodi-svyato-vilnoyi-ukrayini-u-kiyevi-49669>

Додаток Г.2.

Проголошення Третього Універсалу на Софійській площі в м. Києві.

Листопад 1917 р.

На фото: Симон Петлюра, Володимир Винниченко та Михайло Грушевський.

Джерело: 17 березня 1917 року утворено Українську Центральну Раду. – Комітет з питань гуманітарної та інформаційної політики. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. 2023. 17 березня. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/234236.html>

Фото пов'язані із різними етапами Української революції

Додаток Д.1.

Генеральний секретаріат Центральної Ради першого скликання. 1917 р.

Джерело: 17 березня 1917 року утворено Українську Центральну Раду. – Комітет з питань гуманітарної та інформаційної політики. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України.* 2023. 17 березня. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/234236.html>

Додаток Д.2.

Сотня Січових стрільців під час військової підготовки. м. Київ.

Грудень 1918 р.

Джерело: Мороз П., Мороз І., Власов, В. Історія України в джерелах : практикум. Київ: ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2021. 564 с. С. 359. URL: <https://undip.org.ua/library/istoriia-ukrainy-v-dzherelakh-praktykum/>

Додаток Д.3.

Проголошення І Універсалу Української Центральної Ради на Софійській площі. У центрі – Михайло Грушевський. м. Київ. Червень 1917 р.

Джерело: Події Української революції 1917–1921 років у фото. Святошинська районна в місті Києві державна адміністрація. Офіційний вебпортал. 2017. 17 березня. URL: <https://svyat.kyivcity.gov.ua/news/podii-ukrainskoi-revolutsii-19171921-rokiv-u-foto>

Додаток Д.4.

Демонстрація на вулиці Хрещатик у Києві. Березень 1917 року

Джерело: Події Української революції 1917–1921 років у фото. Святошинська районна в місті Києві державна адміністрація. Офіційний вебпортал. 2017. 17 березня. URL: <https://svyat.kyivcity.gov.ua/news/podii-ukrainskoi-revolutsii-19171921-rokiv-u-foto>

**Маніфестація в м. Києві з нагоди проголошення Української Народної
Республіки. 20 листопада 1917 р.**

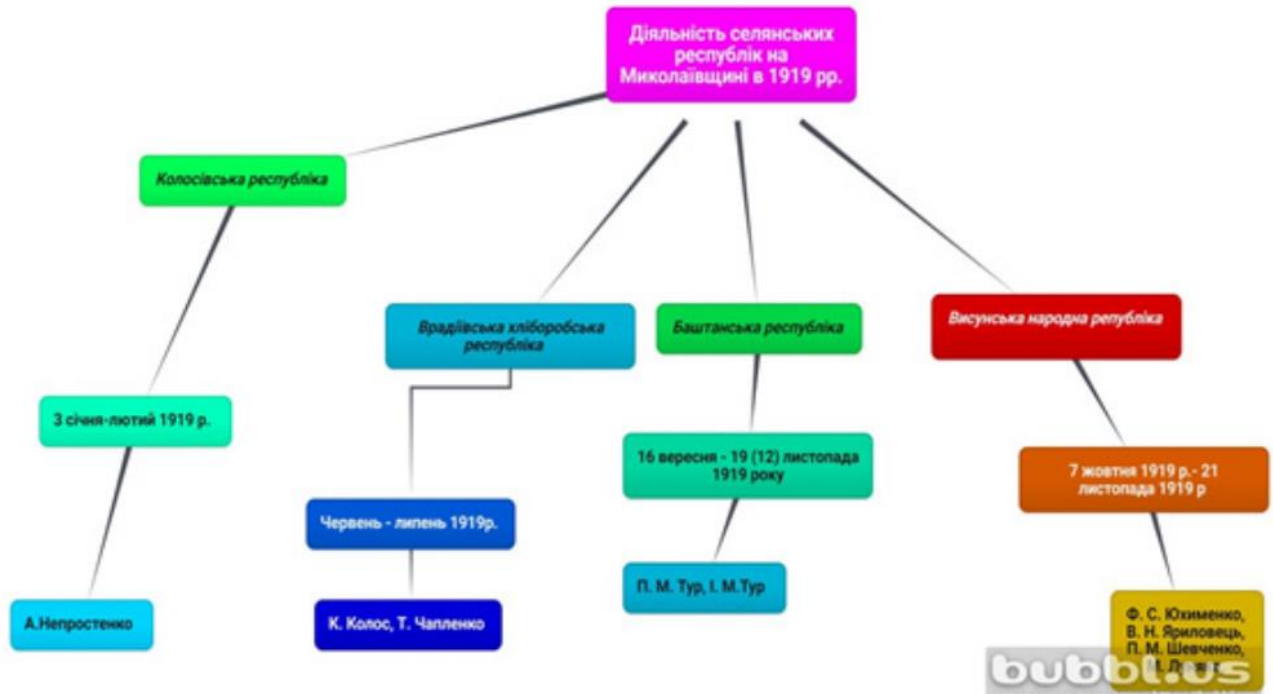
Джерело: Події Української революції 1917–1921 років у фото. Святошинська районна в місті Києві державна адміністрація. Офіційний вебпортал. 2017. 17 березня. URL: <https://svyat.kyivcity.gov.ua/news/podii-ukrainskoi-revoljutsii-19171921-rokiv-u-foto>

Ментальна карта «Знакові постаті «Отаманщини» рідного краю часів Української революції»

Джерело: Гладун В. Візуалізація на уроках історії з теми «Наш край» засобами онлайн-сервісів. *Вісник Інституту післядипломної педагогічної освіти*. 2022. №3 (94) С. 38–55. С. 43. URL: <https://september.moippo.mk.ua/index.php/sept/article/view/237/245>

Ментальна карта «Діяльність селянських республік на Миколаївщині в 1919 р.»

Джерело: Гладун В. Візуалізація на уроках історії з теми «Наш край» засобами онлайн-сервісів. *Вісник Інституту післядипломної педагогічної освіти*. 2022. №3 (94) С. 38–55. С. 44. URL: <https://september.moippo.mk.ua/index.php/sept/article/view/237/245>

[illegible]

Джерело: Гладун В. Візуалізація на уроках історії з теми «Наш край» засобами онлайн-сервісів. *Вісник Інституту післядипломної педагогічної освіти*. 2022. №3 (94). С. 38–55. С. 44. URL: <https://september.moippo.mk.ua/index.php/sept/article/view/237/245>

Брест-Литовський мирний договір 1918 р.

Додаток 3.1.

Делегація УНР на переговорах у м. Брест-Литовську. 1918 р.

Джерело: Мороз П., Мороз І., Власов, В. Історія України в джерелах : практикум. Київ: ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2021. 564 с. С. 348. URL: <https://undip.org.ua/library/istoriia-ukrainy-v-dzherelakh-praktykum/>

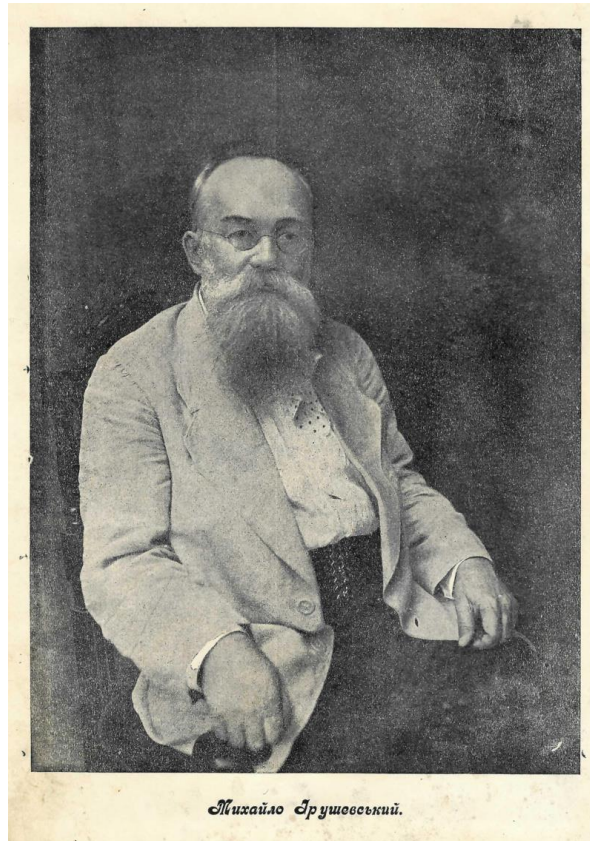
Додаток 3.2.

Підписання українською делегацією (М. Левитський, О. Севрюк, М. Любинський) Брестського мирного договору. 1918 р.

Джерело: Мороз П., Мороз І., Власов, В. Історія України в джерелах : практикум. Київ: ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2021. 564 с. С. 348. URL: <https://undip.org.ua/library/istoriia-ukrainy-v-dzherelakh-praktykum/>

Портрети діячів Української національної революції

Додаток И.1.

Михайло Грушевський

Джерело: Євтушенко Ю. «Художній альбом України» – перше фотодокументальне видання Української революції 1917–1921 років. *Музей Михайла Грушевського*. 2021. 30 грудня. URL: <https://immh.kyiv.ua/ua/hudozhniy-albom-ukrayina-pershe-fotodokumentalne-vidannya-ukrayinskoyi-revolutsiyi1917-1921-rokiv/>

Володимир Винниченко

Джерело: <https://uain.press/uploads/2022/07/Vynnychenko.jpg>

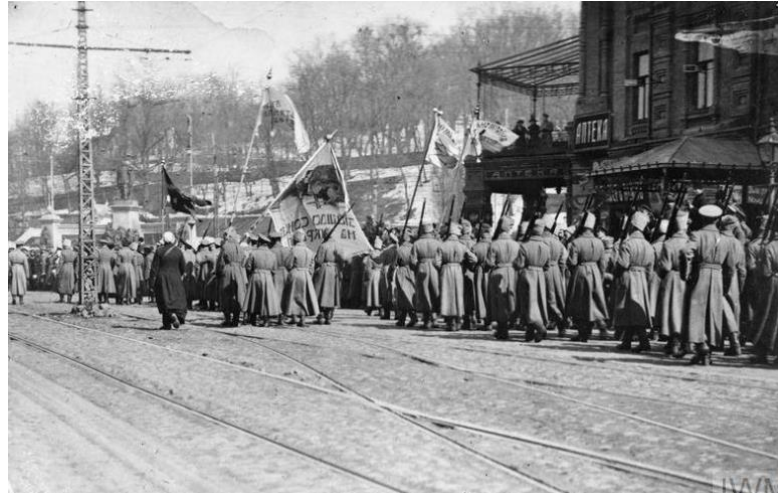
Симон Петлюра

Джерело: Симон Петлюра. Український інтерес. URL:
https://uain.press/blogs/bitva-za-kiyiv-1918-roku-1646414/attachment/symon_petlura_1919-2

Військові формування УНР

Додаток І.1.

Військовий парад Армії УНР. 1919 р.

Джерело: Кіт Херсонський. Українські збройні формування у Трапезунді. Частина І. Парад. *Militaryni*. 2023. 5 липня. URL: <https://militaryni.com/uk/blogs/ukrayinski-zbrojni-formuvannya-u-trapezundi-chastyna-i-parad/>

Додаток І.2.

Присяга січових стрільців. м. Старокостянтинів. 1919 р.

Джерело: Присяга січових стрільців. Старокостянтинів. 1919. *Wikimedia commons*. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Присяга_січових_стрільців._Старокостянтинів._1919.JPG

Гайдамацький кіш Слобідської України. 1918 р.

Джерело: Гайдамацький кіш. *Вікіпедія. Вільна енциклопедія.*
https://uk.wikipedia.org/wiki/Файл:Найдамацький_кіш.jpg

Форсована індустріалізація радянської України

Завдання: проаналізуйте наведені нижче фотографії. Яке явище вони відображають? Свою відповідь аргументуйте. Оцініть за зовнішнім виглядом робітників реальні умови їхньої праці. Зробіть висновок про те, наскільки нові умови змінили життя простих людей.

1. Будівництво механічного цеху №6 на Новокраматорську машинобудівному заводі. Дніпропетровщина. 1932 р.

2. 100-тисячний трактор, випущений Харківським тракторним заводом. 1935 р.

3. На будівництві Дніпрогесу. 1930-ті рр.

4. Молоді гірники-ізотовці з інструкторами виходять із вибою. Донецька обл. 1933 р.

5. Гірники Донбасу (в центрі О. Стаханов). 1935 р.

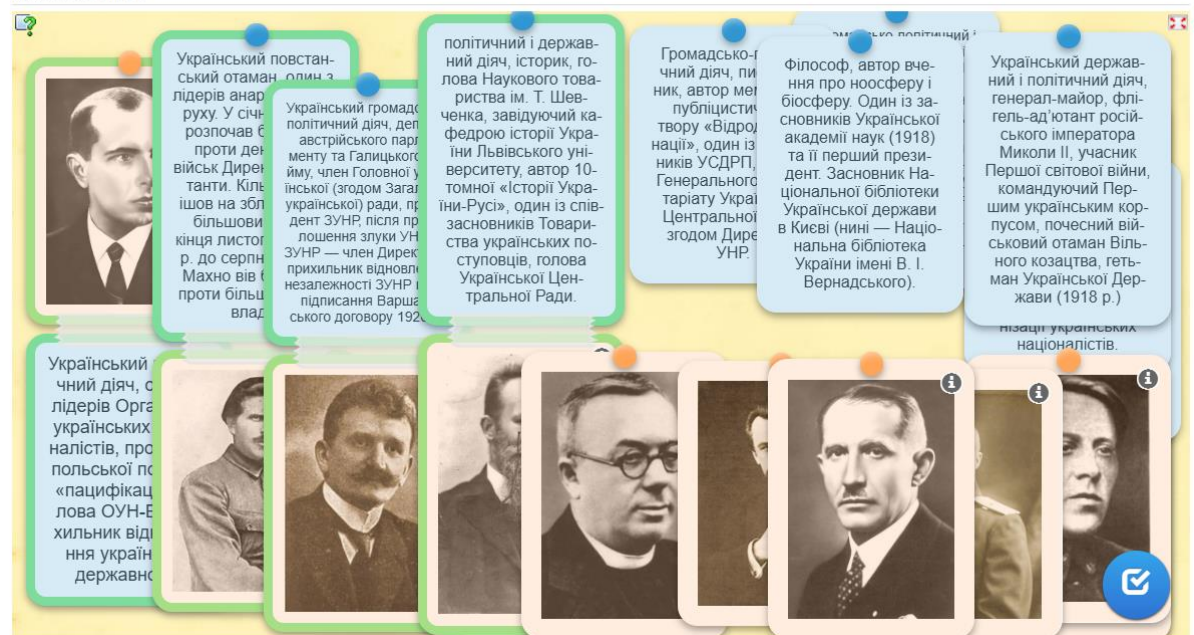

Джерело: Мороз П., Мороз І., Власов, В. Історія України в джерелах : практикум. Київ: ТОВ «КОНВІ ПРИНТ», 2021. 564 с. С. 389–390. URL: <https://undip.org.ua/library/istoriia-ukrainy-v-dzherelakh-praktykum/>

Онлайн-вправа. Станція 1. «Галерея предків»

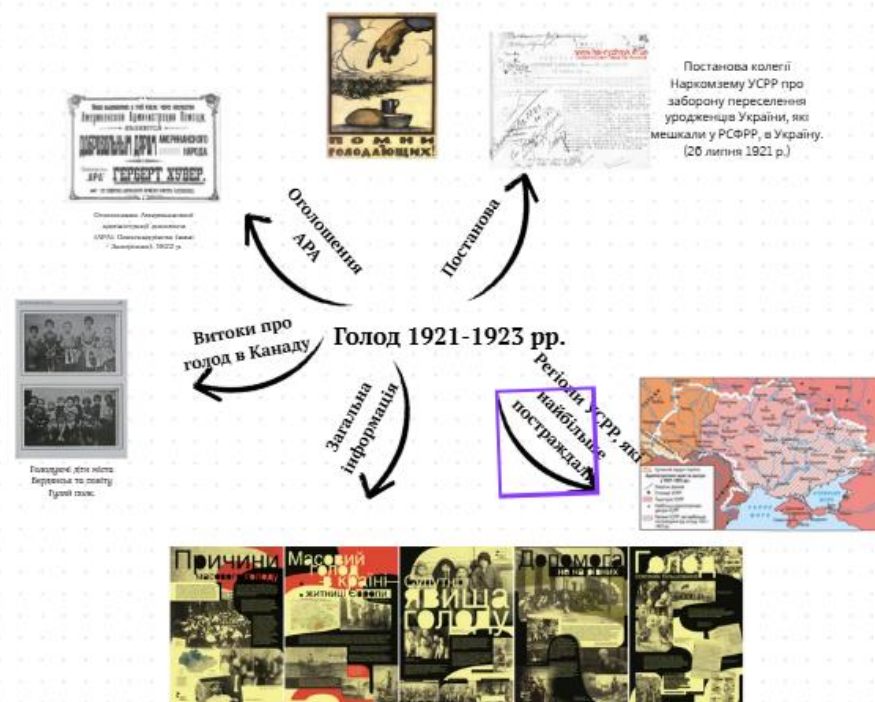
Станція 1. «Галерея предків»

Додатковий опис

Джерело: Авторська розробка. URL: <https://learningapps.org/display?v=ppii0hkhk26>

Схема «Голод 1921-1923 рр.»

Джерело: Авторська розробка.

[illegible]

Джерело: Авторська розробка.

План-конспект із предмету «Історія України». 10 клас

Тема: Урок-узагальнення. Практичне заняття «Фотодокументи як історичне джерело з історії України першої половини ХХ ст.»

Урок: 35

Дата: 24.05.2026

10 клас

Мета:

Навчальна:

- сформувати уявлення про фотодокумент як історичне джерело та його значення для вивчення історії України першої половини ХХ ст.; / *інформаційна, культурна обізнаність*
- ознайомити учнів з особливостями аналізу історичних фотографій та методами роботи з візуальними джерелами; / *інформаційна, логічна*
- поглибити знання про ключові події та постаті історії України першої половини ХХ ст. на основі фотодокументів; / *історична, громадянська*
- навчити встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між історичними подіями за допомогою аналізу фотографій; / *логічна, просторова*
- формувати вміння критично оцінювати інформацію, отриману з візуальних історичних джерел; / *інформаційна, аксіологічна*

Розвивальна:

- розвивати навички аналізу, порівняння та інтерпретації фотодокументів; / *логічна, інформаційна*
- розвивати критичне мислення через роботу з історичними джерелами та пошук історичних фактів; / *логічна, аксіологічна*
- формувати вміння аргументовано висловлювати власну думку під час обговорення історичних фотографій; / *мовленнєва, громадянська*
- розвивати творчі здібності учнів через вправи «Історичний TikTok», «Оживи фотографію», «Мікрофон із минулого»; / *самовираження, культурна обізнаність, цифрова*
- удосконалювати навички командної роботи під час виконання групових дослідницьких завдань; / *соціальна, підприємницька*
- розвивати емоційний інтелект через осмислення переживань учасників історичних подій, відображених на світлинах; / *емоційний інтелект, особистісна*
- формувати навички роботи з цифровими освітніми ресурсами та інтерактивними платформами; / *цифрова, інформаційна*

- розвивати вміння працювати з хронологічною лінією; / *хронологічна, просторова*

Виховна:

- виховувати повагу до історичного минулого України та її державотворчих традицій; / *громадянська, аксіологічна*
- формувати почуття патріотизму та національної свідомості на прикладі подій і постатей української історії першої половини XX ст.; / *громадянська, особистісна*
- виховувати відповідальне ставлення до збереження історичної пам'яті та культурної спадщини українського народу; / *аксіологічна, культурна обізнаність*
- сприяти усвідомленню цінності людського життя через осмислення наслідків воєн, репресій та суспільних потрясінь, зафіксованих на фотодокументах; / *аксіологічна, громадянська*
- виховувати толерантність до різних поглядів та вміння працювати в команді; / *соціальна, громадянська*
- заохочувати інтерес до вивчення історії рідного краю та власної родини через дослідження сімейних фотодокументів; / *особистісна, громадянська*
- формувати ціннісне ставлення до історичних джерел як засобу пізнання минулого; / *аксіологічна, інформаційна*
- виховувати культуру спілкування та повагу до думок однокласників під час дискусій і презентацій; / *мовленнєва, соціальна*.

Тип уроку: узагальнення та систематизація знань.

Обладнання: підручник «Історія України» 10 клас Власов, роздруківки, льорнінь апс, фото.

Методичний коментар: використано діалогові технології, технології співпраці, ігрові форми.

План уроку:

- Станція 1. «Галерея предків»
- Станція 2. «Машина часу»
- Станція 3. «Ехо війни»

Хід заняття:

Час проведення	Етап уроку	Навчально-виховна діяльність вчителя	Навчально-виховна діяльність учня	Примітки
3 хв	I. Організаційний	Взаємне привітання. Перевірка перевірка присутності учнів на занятті. Побажання на	«Відкритий мікрофон»	Мовлиннєва, просторова,

		гарний день і хорошого настрою. Оголошення теми заходу.	- Яку історичну фотографію ви пам'ятаєте найбільше? - Чому саме вона привернула вашу увагу?	логічна, аксіологічна
3 хв	III. Мотиваційний етап	Учитель демонструє фотографію початку XX ст. без підпису. Учні шукають підказки на фото, до якого періоду належить це фото чи хто зображений. → Народне віче на Софійській площі в Києві. 1 квітня (19 березня) 1917 р. » Висловіть припущення, чому українську маніфестацію називають кульмінаційним моментом відродження національно-визвольного руху. Наведіть аргументи на підтвердження поширеної за тих часів думки, що «скоро за вільну Україну до бою вже мільйони поборників стануть». ↑ Періодичні видання доби Української Центральної Ради ↓ Прапор Першого Українського козацького полку ім. Б. Хмельницького	– Чи можна дізнатися про минуле лише за фотографією? – Яку інформацію вона може містити?	Культ.обізнаність інформаційна

		 ↑ Учасники Першого з'їзду Вільного козацтва в Чигирині. Жовтень 1917 р.		
2 хв	IV. Актуалізаційний етап	Старшини УСС Зенон Носковський, Олена Степанів, Іван Чмола, Осип Яримович та Софія Галечко на горі Маківка. 8 березня 1915р. М. Грушевський приймає парад куренів Вільного козацтва. 1917 р.	Вправа «Фотоасоціації». На екрані демонструються фотографії (без підписів): • Українських січових стрільців; • Центральної Ради; • розкуркулення; • проголошення Акта Злуки. Учні називають подію або історичну постать, пов'язану із фото.	<i>Культ.обізнаність</i> <i>Логічна</i> <i>інформаційна</i>

Проголошення Першого Універсалу УЦР на
Софійській площі в Києві.

Проголошення Акту злуки УНР і ЗУНР

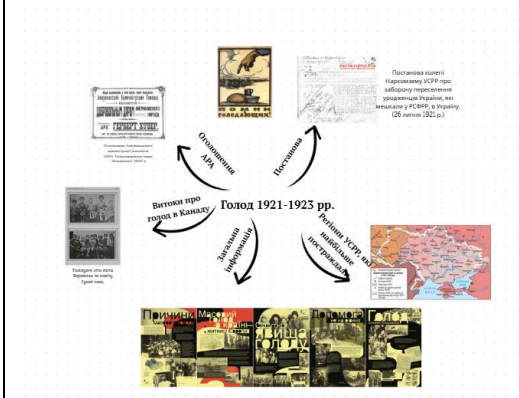
Розкуркулена родина біля будинку в селі
Удачне на Донеччині, 1930-і рр.

				
20 хв	V. Основна частина	Станція 1. «Галерея предків» Етап №1 «Історичний ТікТок» Інструктаж щодо завдання: Учні на основі фото створюють оживлену версію постатей. До прикладу: Акт Злуки УНР та ЗУНР. https://vt.tiktok.com/ZSQUUWDsp/ Етап №2 Встановіть відповідність між фактами про постать і фотографією постаті. Етап № 3 Ментальна карта: Створіть ментальну карту порівняння двох голодів в Україні. У центрі ментальної карти розмістіть два кола або два основні гілки:	Онлайн-вправа для учнів: Станція 1. «Галерея предків» https://learningapps.org/display?v=ppii0hbk26 Приклад вигляду завдання:	<i>Самовираження, культурна обізнаність</i> <i>Цифрова</i>

«Голод 1921–1923 рр.» і «Голодомор 1932–1933 рр.»

Вимоги:

1. Загальна інформація
2. Документи, того періоду.
3. Регіони, що найбільше постраждали.
4. Візуальні джерела (фотодокументи та карикатури)

Створіть власний фотоколаж із подій цього часу:

(Власна розробка вчителя)

Критичне мислення,

Емоційний інтелект

Станція 2 «Машина часу»

Інтерактивна вправа «Оживи фотографію»

Учитель об'єднує клас у 4 групи. Кожна група отримує історичну фотографію:

		1. Делегація УНР на переговорах у Брест-Литовську; Делегати УНР Микола Левитський, Олександр Севрюк та Микола Любинський підписують мирний договір. Брест. 1918. Делегація УНР у Брест-Литовську. 1918. (Зліва направо: Микола Любинський, Всеволод Голубович, Микола Левицький, Григорій Лисенко, Михайло Полоз, Олександр Севрюк).	Завдання 1. «Я – історичний репортер» Розгляньте фотографію та дайте відповіді на запитання: ➤ Що я бачу? Яких людей зображено? Які деталі привертають увагу? Які предмети, одяг, символи можна помітити? ➤ Де і коли це могло відбуватися? ➤ Які емоції викликає фотографія? ➤ Пригадайте, які наслідки були після подій що відбулися. Завдання 2. «Мікрофон із минулого» (2 хв) Уявіть, що один із людей на фото може відповісти на ваші запитання. Група складає та озвучує: 2 запитання до учасника події; можливі відповіді від його імені. Приклад: — Чому ви прибули до Брест-Литовська? — Ми прагнемо міжнародного визнання Української Народної Республіки та укладення миру.	<i>Логічна, аксіологічна</i> <i>Мовленнєва, комунікативна</i>
--	--	--	---	---

2. Проголошення Акта Злуки;

Проголошення Акта Злуки українських земель на Софійській площі в Києві. 22 січня 1919 р. Фото роблено з дзвіниці Софійського собору, на горизонті видно ще не зруйнований більшовиками Михайлівський Золотоверхий.

Молебень на Софіївській площі у Києві з

TimeLine

Продовжіть хронологічну лінію до Другої світової війни

- Приклад як може виглядати хронологічна лінія:

(власна розробка вчителя)

*Хронологічна,
просторова*

нагоди проголошення Акту Злуки УНР і ЗУНР. В центрі – Симон Петлюра та Володимир Винниченко. 22 січня 1919 року.

3. Павло Скоропадський;

Молебень на Софійському майдані в Києві на честь проголошення П. Скоропадського

гетьманом України. 1918 р.

↑ Молебень на Софійському майдані в Києві на честь проголошення П. Скоропадського гетьманом України. 1918 р.

4. Українські січові стрільці.

Полковник Українських Січових Стрільців
Василь Вишиваний. 1920 р.

Українські Січові Стрільці. Полковник
Гринько Коссак зі старишнами помлку. 22

вересня 1915 рік

Вчитель: кожна група стала «екіпажем машини часу», який перенісся в минуле та опинився безпосередньо на місці події.

Станція 3. «Ехо війни»

Робота з фотографіями Другої світової війни.

→ Українські повстанці під час відпочинку. Дрогобич. Грудень 1943 р.

Завдання 1.

Уявіть, що фотографія ожила лише на 30 секунд.

Дайте відповіді на запитання:

- Що відбувалося за хвилину до створення фото?
- Що може статися через хвилину після нього?
- Які звуки могли б лунати навколо?
- Які емоції переживали люди на світлині?

Завдання 2.

Самовираження

Інформаційна

Емоційний інтелект

↓ Партизани з'єднання Сидора Ковпака

→ Мітинг, присвячений звільненню м. Львова від нацистських окупантів. 30 липня 1944 р.

→ Загін УПА. Хутір Ясенів (Львівщина). 31 серпня 1944 р.

Оберіть одного героя фотографії та від його імені завершіть фразу:

- «Я опинився тут тому, що...»
- «Найбільше я боюся...»
- «Я мрію, щоб...»

Кожна група озвучує короткий монолог (2–3 речення).

Завдання 3. Історичний детектив

Розділіть інформацію на дві колонки:

Фото розповідає нам:

- які події відбуваються;
- хто є учасниками;
- які наслідки війни видно на фото.

Фото приховує від нас:

- імена людей;
- їхню подальшу долю;
- причини події;

обставини, які залишилися за кадром.

Асіологічна

Комунікативна

10 хв	VI. Систематизація знань		Метод «Мозковий штурм» Запитання: – Які переваги мають фотодокументи порівняно з текстом? – Чи можуть фотографії бути необ'єктивними? – Які навички формуються під час роботи з фотодокументами?	<i>Мовлинева, Логічна, Просторова</i>
3 хв	VII. Висновки		«Рефлексія» ➤ Сьогодні я дізнався(лася)... ➤ Найцікавішим для мене було... ➤ Фотодокументи допомагають зрозуміти історію тому, що...	<i>Аксіологічна мовлення</i>
1 хв	VIII. Домашнє завдання	Дякую, за чудову співпрацю під час уроку. Сподіваюсь що так ви ще краще закріпили вивчений матеріал, на основі візуальних джерел.	«Сімейний історичний архів» Знайдіть удома стару сімейну фотографію XX ст. та підготуйте її паспорт: • дата або приблизний період; • хто зображений; • за яких обставин зроблено фото; • яку історичну інформацію воно містить. Потім учні презентують свої фотографії на наступному уроці, створюючи спільну виставку «Історія моєї родини в об'єктиві часу». Або створіть презентацію до улюбленого діяча цього періоду.	<i>Інформаційна Аксіологічна</i>